

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK KOMUNIKOLOGIJA

**POPIS STANOVNIŠTVA KAO
PREDMET MEDIJSKOG SPEKTAKLA**

- magistarski rad -

Kandidatkinja:

Vildana Bešlija

Broj indexa: 570/II-JBC-PR

Mentor:

prof. dr. Fahira Fejzić-Čengić

Sarajevo, (septembar 2023.)

SADRŽAJ

Skraćenice	4
Popis grafikona i slika	5
Uvod	6
I. Teorijske osnove rada	7
II. Metodološki okvir rada	9
1. Problem istraživanja	9
2. Predmet istraživanja	10
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	12
3. Ciljevi istraživanja	16
3.1. Naučni cilj	16
3.2. Društveni cilj	17
4. Sistem hipoteza	18
4.1. Generalna/ opšta hipoteza	18
4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze	18
4.3. Sistem indikatora	18
5. Način istraživanja	19
6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	19
7. Vremensko (i prostorno) određenje istraživanja	21
III. Teorijski aspekti	22
1. Manipulacija i psihologija u službi ostvarenja zadatah cijeva	22
Prvi dio	
1. Stanovništvo Bosne i Hercegovine u historijskom kontekstu	25
1.1. Bosna u Osmanskom carstvu.....	26
1.2. Bosna (i Hercegovina) u okviru Austro – Ugarske Monarhije.....	27
1.3. BiH u Kraljevini Slovenaca, Hrvata i Srba	28
1.4. BiH u sklopu Nezavisne države Hrvatske (NDH)	29
1.5. BiH nakon Drugog svjetskog rata i komunizam na Balkanu	30

2. Stanovništvo i uređenje BiH u postdejtonskom periodu	33
3. Rezime prvog dijela	35

Drugi dio

4. Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine	38
5. Rezime drugog dijela	40

Treći dio

6. Istraživanje i analiza	42
6.1. Postupak analize sadržaja	42
6.2. Specifični primjeri obuhvaćeni analizom sadržaja	42
6.3. Demografski popis i depopulacija stanovništva u BiH – anketa	58
7. Rezime trećeg dijela	64

Zaključci i zaključna razmatranja	67
--	----

Bibliografija	68
----------------------------	----

Biografija

Izjava o autentičnosti rada

Skraćenice

BiH – Bosna i Hercegovina

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

Kraljevina SHS – Kraljevins Srba, Hrvata i Slovenaca

SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

RS – Republika Srpska

SAD – Sjedinjene Američke Države

WWW – World Wide Web

Popis grafikona i slika

Grafikoni

Grafikon br. 1. – Procentualni prikaz dobnih skupina učesnika_ ca ankete

Grafikon br. 2. – Procentualni prikaz zadovoljstva učesnika_ ca ankete o izvještavanju o gubitku stanovništva

Grafikon br. 3. – Procentualni prikaz odgovora učesnika_ ca ankete o senzacionalnom izvještavanju demografskih popisa stanovništva u BiH i regiji

Grafikon br. 4. – Procentualni prikaz zadovoljstva učesnika_ ca ankete o uravnoteženom izvještavanju o nacionalnoj pripadnosti medija

Grafikon br. 5. – Procentualni prikaz odgovora učesnika_ ca ankete o isticanju nacionalne pripadnosti u domenu: politike, ekonomije, kulture, medija

Grafikon br. 6. – Procentualni prikaz odgovora učesnika_ ca ankete o tome ko najčešće određuje medijski spektakl u vezi sa demografskim kretanjem

Grafikon br. 7. – Procentualni prikaz odgovora učesnika_ ca ankete o uzrocima zbog kojih građani BiH najčešće odlaze u inostranstvo

Grafikon br. 8. – Procentualni prikaz odgovora učesnika_ ca ankete, zbog čega se demografska depopulacija u BiH najčešće događa

Uvod

Društveni značaj medija bi trebao biti objektivno i brzo prenošenje informacija široj narodnoj masi. Istovremeno uloga medija bi trebala služiti adekvatnom usmjeravanju demokratskog društva. Pokazatelj otvorenosti društva su mediji, međutim kada znamo da su izvori informacija dostupni svima, krajnji rezultat u informiranosti može biti odraz otvorenosti, ali i zatvorenosti društva.

Političkoj propagandi i manipulaciji ne odolijevaju ni novi društveni mediji, odnosno možda više nego ikada do sad je medijski prostor obojen huškaškom retorikom i kao takav nažalost postao dominantan u kreiranju javnog mišljenja, jer pristup medijima nije bio nikad lakši.

Uloga medija na području Bosne i Hercegovine, promatrana kroz prizmu medijskog spektakla, zbog svoje specifičnosti historijske, političke i društvene prirode, predstavlja klasičan primjer manipulacije javnim mnijenjem u političke svrhe.

Razvojem medija uz pomoć digitalne tehnologije omogućeno je višestruko prenošenje informacija i njihovo plasiranje kroz različite kanale komunikacije i oblike, tako da zatrpan medijski prostor određuje ili bolje rečeno usmjerava javno mišljenje. Na taj način je informacija dobila i zvanično vrijednost, te priliv velikog kapitala u medije, kojim upravljaju poslovni ljudi i izvršitelji određenih centara moći. Informacijama sada upravlja zakon tržišta kao i svakom drugom robom.

Svaki spektakl se javlja kao posljedica djelovanja “nekoga” i tako zavodi tj. navodi javnost. Na prostoru Bosne i Hercegovine političari su predstavljeni kao glavni glumci i predstavnici naroda, koji žive i prodaju spektakl. Na društveno-političkoj pozornici oni kao neupitne zvijezde kreiraju društvenu stvarnost uz razne manipulacije, a prosječan građanin_ka nema kompetentnosti za provjeru plasiranih informacija i tako gubi sposobnost kreiranja vlastitog stava.

U središtu ovog rada, je politizacija popisa stanovništva iz 2013. godine u smislu stvaranja medijskog spektakla, jer je ovaj proces u javnosti predstavljen više kao političko pitanje, a ne skup statističkih podataka koji bi na osnovu rezultata popisa trebali poslužiti za planiranje razvoja države u raznim segmentima i tako zaustavio egzodus stanovništva. Uzimajući u obzir vremensku distancu u momentu završavanja magistarskog rada u odnosu na godinu popisa bit će predstavljeni rezultati analize medijskih sadržaja kojim ću pokušati dati uvid u razmjere manipulacije i način na koji se tretira tema popisa stanovništva, koji nažalost samo konstatuju stanje, bez ikakvih mjera

koje bi zaustavile ili napravile pozitivan zaokret u odnosu na trenutnu situaciju u kojoj je veoma izražena depopulizacija stanovništva.

U ovom radu bit će predstavljeni i rezultati sprovedene ankete koja će dati uvid u razmišljanje na temu značaja popisa stanovništva i trenutne situacije koja dovodi do svakodnevnog masovnog odlaska građanki i građana iz Bosne i Hercegovine.

I. Teorijske osnove rada

Za teorijsku osnovu istraživanja koristiti će se dostupna i relevantna literatura koja govori o medijskom spektaklu, ulozi medija u društvu, i one koja sadrži relevantne podatke prijašnjih popisa, uključujući i popis stanovništva iz 1991.godine.

Uzimajući u obzir vremensku distancu odnosu na popis stanovništva iz 2013. godine, rađene su i druge analize, a jedno od njih je istraživanje Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije ACIPS iz aprila 2013. godine. Ovo istraživanje je obuhvatilo politički i ekonomski aspekt popisa, koji predviđa da bi popis stanovništva iz 2013. godine biti iskorišten za političke ciljeve, a ne za poboljšanje ekonomske politike i strateškom pristupu rješavanja specifičnih društvenih problema, što bi trebala biti svrha popisa stanovništva.

Naučna saznanja o medijskoj propagandi i manipulaciji u Bosni i Hercegovini po pitanju popisa stanovništva iz 2013. godine, kao i dešavanja koja su uslijedila nakon njega u skoro desetogodišnjem periodu također će biti uzeta u razmatranje. Ovdje se posebno nameće ili bolje rečeno ističe pitanje masovnog odliva stanovništva koje će biti istraženo u anketi, ali i kroz relevantne medijske članke o medijskom spektaklu.

Fokus ovog rada je na propagandnim metodama koje uzrokuju medijski spektakl, u konkretnom slučaju procesa pripreme i sprovođenja Popisa stanovništva 2013. godine, i (ne)korištenju rezultata popisa u cilju napretka društva i poduzimanju konkretnih mjera za smanjenje depopulizacije stanovništva u posmatranom periodu od 2014. – 2023.godine.

Namjeravam, dakle istražiti uticaj različitih propagandnih metoda koje posredstvom medijskog spektakla prilagođavaju javno mišljenje, kako bi po završenom procesu rezultati popisa stanovništva imali željeni, ispolitizirani rezultat.

II. Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Problem istraživanja je orkestrirana politizacija procesa popisa stanovništva 2013. godine u cilju prikupljanja statističkih podataka, koji se u najvećoj mjeri trebaju doticati sa demografskim i ekonomskim pokazateljima stanovništva, a koji utiču na stvaranje ekonomske slike naše zemlje, a sveden je na uproštavanje samog procesa time što su izazvanim medijskim spektaklom u fokusu nacionalna i etnička pripadnost, koji već duže vrijeme izaziva opšte nezadovoljstvo i pospješuje demografsku depopulaciju.

Polazna osnova zasniva se na pojavi manipulacije nad medijima, medijskoj manipulaciji koje su uzročno posljedično povezane, ali i problema politizacije popisa stanovništva 2013. godine u Bosni i Hercegovini. Važno je osvrnuti se i na pristrasnost i neobjektivnost medija, kao i manipulaciju putem medija.

S druge strane, dugi niz godina prisutna je demografska depopulacija koja nema dovoljnu pažnju medija, političara, tj. prisutna je gotovo potpuna odsustnost svjesnosti o pravim problemima za čije rješenje su mogli poslužiti upravo pravilno analizirani rezultati popisa, kao u svim naprednim zemljama.

Analizirajući istoriju dolazimo do zaključka da problem koji nerijetko susrećemo kada su u pitanju ovi prostori je emocionalna ranjivost koja se vrlo vješto koristi u ciljanim situacijama prilikom stvaranja okruženja u kome vlada strah i nepovjerenje jednih prema drugima. Strah je emocija koja se sa još većom dubinom eksploatiše u današnjim vremenima, jer sada imamo i strah od gubitka posla (zbog nepodobnosti), strah za vlastitu sigurnost (po pitanju nasilja, ali i izazvan nepovjerenjem prema drugim i drugačijim etnijama), strah od neizvjesnosti, strah od istine, strah od sopstvenog mišljenja, strah od odvajanja od mase (biti drugačiji).

Mi imamo društvo koje je u svom poretku zasnovano na strahu, na "čuvanju bližnjeg svog" (pritome je "bližnji" ne onaj koji je fizički blizu, nego onaj koji je to ideološki, nacionalno blizu). Na ovaj način stvara se podijeljeno društvo u homogenizirane skupine koje zastupaju interese svoje skupine, slijepo i gluho na senzibilitet i zajedništvo. Suživot je u mnogim zemljama moguć i postoje modeli koji to dokazuju, međutim u Bosni i Hercegovini se rasplamsava vatra netrpeljivosti iza koje se ustvari kriju lični interesi "vladara" političkih subjekata. Ovdje veoma

značajnu ulogu imaju ne samo etički i moralni, nego i kulturni i socioekonomski elementi.

2. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja biće Popis stanovništva u BiH provedenog od 01.10. – 15.10.2013. godine i demografska depopulacija stanovništva sa akcentom na izazivanje medijskog spektakla u pripremi, tokom samog sprovođenja procesa, ali i perioda koji je uslijedio do 2023. godine sa posljedicama koje su izazvane politizacijom sa direktnim uticajem na demografsku depopulaciju. Ovo je događaj koji je definitivno obilježio 2013. godinu, u medijskoj javnosti Bosne i Hercegovine, ali i susjednih zemalja bivše Jugoslavije, koji su sa velikim interesovanjem pratili i predstavnici međunarodne zajednice. U fokusu su mediji i politika, a građani su dovedeni u poziciju žrtve.

S obzirom da je zadnji popis stanovništva proveden 1991. godine, te da je ovo prvi popis nakon ratnih dešavanja, očekivalo se mnogo od dobijenih rezultata. Mnogi su ga vidjeli kao momenat za odmjerenje snaga, odnosno zauzimanje strana kao i tada 1991. godine. Problem “poravnavanja” situacije nakon rata je i ovdje našao svoje utočište i rasplamsao strasti uz poznate retorike sa svih strana stvarajući pravi medijski spektakl.

U okviru predmeta istraživanja biće objašnjen model predmeta istraživanja, koji se sastoji od nekoliko elemenata: prirodni i društveni uslovi, subjekt – subjekti, interesi i ciljevi, zatim djelovanje društvenih subjekata, metode, način i sredstva djelovanja, skup rezultata i posljedica ljudskog djelovanja. Osnova za pristupanje izradi tipskog modela predmeta istraživanja jeste činjenica da je predmet istraživanja svih društvenih nauka *društvo*, sa raznih strana i aspekata, a popis stanovništva je definitivno problem društva i problem kojim se bave mnoge društvene nauke.

- **Uslovi** koji se mogu mijenjati, ali koji su uvijek okvir i osnova svake društvene pojave. Ti uslovi su: postojanje “ranjivog” društva, rat kao negativna pojava u društvu, strah koji dominira u svim sferama društvenog poretka, odnos medija prema društvu, kontrola medija, nedovoljna informiranost, međusobni odnosi u društvu, stalna previranja na tri strane, strah od neizvjesnosti, nezaposlenost, siromaštvo itd.
- **Subjekti** zato što je društvo sastavljeno od subjekata – pojedinačnih, grupa, institucija,

organizacija itd. S obzirom na problem ovog istraživanja, subjekti su: mediji – koji imaju funkciju kreatora društvene stvarnosti, zatim građani – kao glavni akteri u cjelokupnom procesu, političke partije – kao centri moći.

- **Motivi, interesi, ciljevi** koje imaju subjekti – što se u društvenim sredinama i situacijama može manifestovati na razne načine. Tako npr. mediji načinom formiranja vijesti i izvještavanja javnosti usmjeravaju pažnju javnosti, zbog svojih interesa (gledanosti, čitanosti, klikovi.. itd.). Građani, opet očekuju rezultate, ali i tu postoje razlike: nekima je to kao iščekivanje kraja utakmice, drugi opet očekuju rezultate koji će doprinjeti napretku i razvoju države, dok treći recimo ispunjavaju svoju dužnost koja im je nametnuta i shvataju to kao ispunjavanje “obaveze”. Vladajuće političke partije se postavljaju u ulogu regulatora i zaštitnika nacionalnih interesa, pri tome sprovodeći politiku 90-tih i tako podsjećanjem na strah od prošlosti i naglašavanjem straha od budućnosti kreiraju potrebnu kritičnu masu za produžetak agonije i stagnaciju države.
- **Aktivnosti:** Nužna komponenta tipskog modela jeste i djelovanje društvenih subjekata. To su subjekti koji imaju zadatak da usmjere djelovanje javnosti. Imamo uticaj sredine u kojoj se nalazimo, zacrtanih pravnih normi koje postavljaju značajni subjekti kao što su: političke partije, mediji, obrazovne institucije, institucije vlasti, pa čak i nevladine organizacije.
- **Metode, sredstva i efekti:** U svom djelovanju i ponašanju, društveni subjekti koriste razne metode, sredstva i efekte, kako bi došli do određenih ciljeva i rezultata. Tako se najčešće koriste metoda posmatranja i metoda ispitivanja. Ljudi često na temelju stereotipa, narodnih izreka, predrasuda ili na temelju vlastitog iskustva izvode generalizacije koje nemaju osnovu u stvarnosti. Prepoznatljiva je i difuzija odgovornosti među pojedincima, jer se u gomili smanjuje osjećaj odgovornosti, te podobna je za skrivanje, odnosno puko posmatranje. Generalizacija javnosti je u velikoj mjeri zaslužna za pasivnost i osjećaj nemoćnosti kod građana. Međutim, metodom posmatranja možemo sagledati ponašanje građana u vezi sa konkretnim problemom, dok metodom ispitivanja dolazimo do konkretnih informacija koje nas zanimaju.

Model treba da sadrži i način i sredstva djelovanja društvenih subjekata, a to su: objektivna

uloga medija u izvještavanju, angažovanje eksperata u cilju objašnjavanja značaja pojedinih statističkih komponenti kojim se pokazuje zainteresovanost stručnih lica za rješavanje ovog problema. Neophodno je poznavanje zakonske regulative, ali i stručnih vještina, moralnih i profesionalno - etičkih dilema otklanjanju nedoumica za značaj popisa u pravom smislu. U ovom slučaju i mediji su neizostavni, jer je i na njih potrebno obratiti pažnju, tj. moraju zauzeti jasnu ulogu, bez kontrole moći. To se ne odnosi samo na stručnjake, već na cjelokupno društvo. Krajnji cilj je trebao da bude organizovanje, provedba i rezultata popisa sa jasnim statističkim podacima, koji će doprinjeti strateškom razvoju i napretku države Bosne i Hercegovine.

Važna komponenta modela jeste i skup rezultata i posljedica ljudskog djelovanja. Korištenjem određenih metoda i sredstava, društveni subjekti postižu određene rezultate, kao npr. kakvo je razmišljanje građana Bosne i Hercegovine o ovom problemu, koja vrsta uticaja je najviše zastupljena, zašto je važan popis stanovništva itd. Posljedica ljudskog djelovanja ogleda se u pružanju raznih vrsta pomoći građanima, adekvatnoj ulozi medija, upoznavanjem sa statističkim podacima za razvoj određenih područja djelovanja.

Vremensko određenje predmeta istraživanja: za istraživanje ovog problema obuhvaćen je vremenski period 2014. – 2023. godine.

Prostorno određenje predmeta istraživanja: Bit će istražen “Proces pripreme, provođenja i rezultata Popisa stanovništva 2013. godine” na području Bosne i Hercegovine.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja: Ovo istraživanje je interdisciplinarnog karaktera sa osloncem na druge nauke i naučne discipline. Prvenstveno je komunikološko, a oslanja se na sociološke, ekonomske i statističke pokazatelje.

2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

Osnovne kategorijalne odredbe, odnosno pojmovi koji se izvode iz ovog predmeta istraživanja su: *popis stanovništva, depopulacija, manipulacija, medijska manipulacija, spektakl, medijski*

spektakl, politizacija, emocije, propaganda.

Popis stanovništva ili census je pravno uređeno prikupljanje statističkih podataka o svakom pojedinom pripadniku stanovništva određene države.¹

Po definiciji, popis je izuzetno važan statistički instrument koji koristi država u kreiranju strategija i sveopćeg razvoja društva i blagostanja građana, kao glavnog cilja ove obimne operacije.

Popis stanovništva je najveće statističko istraživanje jedne države kojim se prikupljaju, obrađuju i objavljuju podaci o stanovništvu, domaćinstvima i stanovima. Cilj svakog Popisa je ustanoviti broj stanovnika za cijelu državu, kao i po svim teritorijalnim nivoima. Osim broja i prostornog rasporeda, Popis stanovništva osigurava podatke o demografskim, etničkim, obrazovnim, ekonomskim, migracionim i drugim značajkama stanovnika, kao i o broju domaćinstava, porodica i njihovim značajkama, te podatke o stambenom fondu i njegovim značajkama. Ti su podaci neophodni za sprovođenje ekonomskih i socijalnih razvojnih politika, te naučnih istraživanja, korištenje sredstava iz EU i drugih fondova, kao i druge potrebe građana, što znači da je Popis i najvažniji statistički izvor podataka o stanovništvu jedne države.²

Depopulacija je pojava smanjenja broja stanovnika nekog kraja ili zemlje zbog iseljavanja i malog prirasta broja rođenih, zbog čega u ruralnim područjima ostaje uglavnom starije stanovništvo, a za posljedicu može imati izrazitu depopulaciju, odnosno izumiranje jer je prirodni prirast ispod nule. Razlozi iseljavanja stanovništva nekog kraja uglavnom izazvani ekonomskim problemima, prvenstveno nezaposlenost i bijeg sa zemlje (sela), te odlazak u veća urbana središta zbog lakšeg života i bolje zarade. Iseljavanja uvijek idu iz ruralnih, slabije razvijenijih krajeva, u veća urbana središta i dovode do njihovog brzog širenja, i u nekim slučajevima, kao u Latinskoj Americi, do overpopulacije s nastankom golemih sirotinjskih četvrti velikih gradova. Često se naziva bijelom kugom.³

Manipulacija je svjesno, planirano i organizovano djelovanje usmjereno na recipijente koje podrazumijeva uticaj na emocije, svijest i ponašanje recipijenata sa ciljem izmjene istog na način koji odgovara manipulatoru kako bi ostvario svoje ciljeve.

Medijska manipulacija predstavlja stvaranje slike ili argumenata koji pogoduju nečijim

¹ http://hr.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovni%C5%A1tva

² <https://www.popis2013.ba/index.php/bs/o-popisu/sta-je-popis.html>

³ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Depopulacija>

specifičnim interesima. Metode medijske manipulacije uključuju korištenje zabluda i propagandu i često uključuju suzbijanje informacija ili suzbijanje mišljenja. Može uključiti metode manipuliranja ljudi da prestanu slušati određene argumente, ili jednostavno preusmjeravanje pažnje na nešto drugo.⁴

Spektakl je neprestani govor vladajućeg poretka o samom sebi, njegov neprekidni monolog samouzdanja, autoportret tog poretka u fazi njegove potpune dominacije nad svim aspektima života.⁵

Medijski spektakl vizualizuje i estetizuje politički spektakl, koji skreće pažnju sa ključnih društvenih problema i promišljanja na nešto drugo, tj. on uspostavlja posebnu politiku za proizvodnju, percepciju, imaginaciju, pri tome podižući informacije na nivo programiranja i oblikovanja pretvarajući ih u djela, koja se izvode, čitaju, slušaju, zamišljaju.⁶

Medijski spektakl u savremenosti “proizvodi” događaje a ne izvještava o događajima. Širi vijesti i strahove, nesigurnost i depresiju. Izloženost medijskom spektaklu vodi publiku u svijet drame i iznenađenja. Obavezno vodi u šok! Medijski spektakl omogućuje da publika od sto hiljada vijesti ne razumije tri najvažnije. Medijski spektakl je društveni fenomen a ne individualna pojava.⁷

Medijski spektakl obično je samo podrška vladajućoj ideologiji – globalnoj prije svega. Sve lokalno se njoj prilagođava i njoj robuje. Medijski spektakl brzo mijenja svoju ulogu, jer ako se ohladi i po dubini događaja pročeprka, on gubi na snazi, kao da umire. Medijski spektakl je konstruiran spektakl i služi za prikrivanje ili opravdavanje nejednakosti svijeta. (M. Edelman; 2003:132)

Medijski spektakl u savremenosti “proizvodi” događaje a ne izvještava o događajima. Širi vijesti i strahove, nesigurnost i depresiju. Izloženost medijskom spektaklu vodi publiku u svijet drame i iznenađenja. Obavezno vodi u šok! Medijski spektakl omogućuje da publika od sto hiljada vijesti ne razumije tri najvažnije. Medijski spektakl je društveni fenomen a ne individualna pojava.⁸

⁴ https://hr.wikipedia.org/wiki/Medijska_manipulacija

⁵ Debor, 2003:12, teza 24

⁶ Nermina Mujagić, Politika kao spektakl – Bacanje mreže u susjedov ribnjak, 2013, str 35

⁷ Fahira Fejzić-Čengić, Nelagode s medijima, 2016, str 100

⁸ Fahira Fejzić-Čengić, Nelagode s medijima, 2016, str 100

S obzirom da spektakl počiva na konstrukciji konflikta, onda je lako objasniti činjenicu kako se u javnom prostoru irelevantni društveni problemi pretvaraju u konflikt. Najčešće to čini politika.

Proizvodnjom konflikta politika legitimira svoju povlaštenu poziciju i svoju neophodnost, a u tome joj besprijekorno pomaže medijska spektakularizacija stvarnosti. (Edelman, 2003.)

Kroz ovaj rad namjeravam, dakle istražiti uticaj različitih propagandnih metoda koje posredstvom medijskog spektakla prilagođavaju javno mišljenje, kako bi po završenom procesu rezultati popisa stanovništva imali željeni, ispolitizirani rezultat, te problem depopulacije stanovništva koji sa ove vremenske distance postaje veoma uočljiv, a koji je možda mogao biti spriječen ili umanjen.

Politizacija je dodavanje i/ ili naglašavanje političkog konteksta i političkih elemenata u sadržaj koji je primarno vrlo malo, ili nimalo vezan za politiku.

Emocije su reakcije na neki događaj (stvarni ili zamišljeni) koji uključuju promjenu fiziološkog stanja osobe, a koje osoba doživljava i izražava na sebi svojstveni način, pomoću izraza lica i kroz tendenciju ka nekom djelovanju koje doživljena emocija može pokrenuti i energizirati.⁹

Propaganda je u osnovi uvjeravanje tj. pokušaj da se utiče na mišljenje i stavove ljudi ka oi usmjeravanje njihove akcije u željenom smjeru.¹⁰

Pojam “propaganda” predstavlja vrstu komunikacije čiji je smisao u ubjeđivanju, uvjeravanju i usmjeravanju primatelja poruke i to planski, organizovano radi ostvarenja željenih ciljeva. Po svom djelovanju propaganda za razliku od komuniciranja ima karakter namjere i utemeljena je na jednosmjernosti. Informacija predstavlja stvarnost onakvom kakva zaista jeste, dok propagandna poruka tu stvarnost predstavlja onakvom kakvom se želi vidjeti, tj. ostvariti.

U savremenim uslovima komuniciranja vrlo je teško odrediti granicu gdje počinje ili prestaje propaganda. Propagandu možemo definisati kao svjesnu, planski osmišljenu komunikacijsku aktivnost usmjerenu na mijenjanje i modeliranje mišljenja, stavova i ponašanja prema interesu i zamislama, shodno unaprijed određenom cilju. To znači da propagandni apel možemo promatrati kao određeni tip komunikacije, ili kao specifično konstruiranu poruku.

⁹ Deci, 1980

¹⁰ S.S. Sargent i R.C. Williamson (1966)

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj:

Naučni cilj istraživanja podrazumijeva da će doprinijeti razvoju nauke i teorije o značaju elemenata popisa i demografske depopulacije kao društvenom problemu.

S obzirom na ovu temu, mogući naučni ciljevi istraživanja su: *naučna deskripcija* – to je najniži naučni cilj koji mora da sadrži svako istraživanje, *naučna klasifikacija i tipologizacija*, *obzirom da je istraživanje dominantno usmjereno na posljedice, tačnije politizaciju popisa stanovništva koji je kroz godine doveo od masovne demografske depopulacije* – kao naučni cilj koji ide po pravilu zajedno sa deskripcijom i *naučna eksplikacija* – naučno saznanje o uzročno – posljedičnim odnosima, društvenim zakonima i naučna objašnjenja.

- Naučna deskripcija

Popis stanovništva veoma je kompleksan i zahtjevan problem koji je izuzetno prisutan u našem društvu. Postojanje straha i ovisnosti, te narušeni međuljudski odnosi postali su izvor nesigurnosti. Nesigurnost i strah nisu normalan dio zajedničkog života i društveno je neprihvatljiva pojava, ali se ne može reći da postoji društvo u kojem ono ne postoji. Cilj je da se proširi spoznaja o navedenoj pojavi i da se uoče određene zakonitosti o faktorima koji utiču na porast nesigurnosti, otuđenosti u našem društvu.

- Naučna klasifikacija i tipologizacija

Ovaj naučni cilj moguć je tek kada je pojava ili skup činilaca, svojstava, odnosa itd. već opisan i kada su oni opisom određeni. Potrebno je također izvršiti tipologizaciju problema, tj. koji su faktori najviše uticali na devijaciju popisa stanovništva. Na osnovu dosadašnjih saznanja, najviše je uzrokovano istupima predstavnika političkih subjekata, religijskih zajednica, medija, a jednim dijelom i bosanskohercegovačkih intelektualaca.

- Naučna eksplikacija

Svaki problem istraživanja ima svoj uzrok i posljedicu, koji se određuju kroz naučnu eksplikaciju.

Na osnovu ove teme (popis stanovništva), jesu različiti pokušaji proizvodnje spektakla u očuvanju “svoga”, “svoje strane”, narušavanja “njihove strane”, odmjeravanja snaga “ko je jači”, obezbjeđivanju prava “da li smo svi jednaki”, “ko ima veća prava u odnosu na druge” itd. Posljedica je gubitak identiteta ili prevelika želja za očuvanjem i njegovanjem nacionalnih vrijednosti, kao “biti na strani svojih”, kao neki nametnuti takmičarski duh koji vlada među ovdašnjim narodima, zapostavljajući u tom procesu interese građana Bosne i Hercegovine.

3.2. Društveni cilj

Društveni cilj istraživanja treba biti postavljen tako da društvo može imati korist od takvog cilja. Društvena uloga spektakla je proizvodnja otuđenja. Spektakl koji falsifikuje stvarnost je i sam proizvod te stvarnosti. Stvarnost osim transformacije u svoju suprotnost se pojavljuje u granicama spektakla, a spektakl postaje stvarnost. To uzajamno otuđenje čini suštinu i temelj čitavog postojećeg poretka. Društveni cilj istraživanja je ukazivanje na moguće posljedice ovog problema i podizanje društvene svijesti o spektaklu i poticanje određenih društvenih institucija da se aktivnije uključe u realizaciju i uspješnije rješenje ovog problema. Uzimajući u obzir činjenicu da se toliko dugo čekalo da društvo bude spremno za popis, jasno je da je to ozbiljan društveni problem, te potrebno je navesti i društvene ciljeve istraživanja, kao i koje ciljeve ima ovo istraživanje za društvo:

- Ovim istraživanjem želi se doprinjeti razvoju svijesti građana da je popis stanovništva instrument koji treba omogućiti stvaranje jasnije slike o trenutnom stanju u društvu, njegove putanje u skladu sa zacrtanim smjernicama kroz neophodnu strategiju razvoja, a sve u cilju jačanja naše države i zaustavljanja demografske depolitizacije stanovništva.
- Uloga popisa nije da služi za odmjeravanje snaga nacionalističkih političkih subjekata, nego je njegova uloga da doprinese boljoj budućnosti određivanjem tačke kojoj težimo po putanji koju nam treba odrediti upravo ovaj složeni proces.
- Državni aparat treba biti spreman da nas vodi u pravom smjeru, u smjeru razvoja i prosperiteta.

- Aktivnosti i mjere trebaju biti tako postavljene da nas zajedno vode ka jednom zajedničkom cilju koji je oslobođen od utega nacionalističke retorike.
- Bosanskohercegovački intelektualci u svojim stavovima i obraćanju javnosti trebaju propagirati zajedništvo kao glavni element razvoja.
- Edukacija i obrazovanje moraju biti više zastupljeni u medijima i to na objektivan, profesionalan način.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna/ opšta hipoteza

Politizacija procesa popisa, isticanje nacionalne pripadnosti kao osnovne društvene vrijednosti uz istovremeno obezvrjeđivanje statističkih podataka posebno značajnim za razvoj ekonomije, odnosno strategije razvoja države, niz grešaka i nepravilnosti tokom samog popisa uzrokovane su režiranim medijskim spektaklom, organizovanim od strane vodećih političkih subjekata, čime je ovaj proces izašao iz statističke prakse i prešao u sferu političke trgovine.

4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze

- Isticanje nacionalne pripadnosti u velikoj mjeri utiče na rezultate popisa stanovništva u BiH.
- Medijski spektakl oko demografije je pod režijskom klapom vodećih političkih subjekata.
- Strah od sukoba kao osnovna emocija osjećaja pripadnosti i demografskog pada stanovništva.
- Trijumf političke trgovine naspram statističke prakse se događa na kraju svih neodgovornosti vezanih za demografiku u BiH.

4.3. Sistem indikatora

Pismeni i usmeni iskazi psihologa, reakcije građana_ki kao učesnika_ca u popisu, statistički pokazatelji, pisani iskazi bosansko-hercegovačkih teoretičara i analitičara, teologa, rezultati

popisa, anketa.

5. Način istraživanja

Pristup istraživanju je integralno – sintetički jer se ne favorizuje posebno nijedan teorijsko-metodološki pravac. Ovo istraživanje je teorijsko-empirijsko. U procesu istraživanja komparativnom metodom će se uporediti podaci iz rezultata analize sadržaja. Istraživanje je zasnovano na paradigmi koja predstavlja najopštiji model i sistem uvjerenja unutar naučne teorije.

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Istraživanje je zasnovano na postojećim naučnim i drugim saznanjima iz oblasti komunikologije, psihologije i politologije, te će na taj način imati teorijsku osnovu.

Metode koje su korištene su opštenaučne metode (hipotetičko-deduktivna, statistička, metoda modelovanja, analitičko-deduktivna, aksiomatska i komparativna metoda) od kojih izdvajam hipotetičko-deduktivnu i statističku metodu, kao i analiza sadržaja (kvantitativna metoda analize čime će se obuhvatiti i kvalitativna).

- **Hipotetičko – deduktivna** metoda je jedna od neizbježnih metoda u istraživanju, koja je korištena u sljedećim postupcima: evidentiranju raznih iskustva subjekata (mediji, građani, političke partije) prema istim predmetima društvene stvarnosti. Ta ponovljena iskustva koja su stečena u komunikaciji se upoređuju, i na osnovu toga se konstatuje njihova suština, i na kraju se vrši poređenje tih saznanja (paradigmama i drugim saznanjima). To mogu biti iskustva samih građana na osnovu kojih su donijeli svoje stavove prilikom popisa.
- **Statistička metoda** primijenjena je u okviru statističkih podataka do kojih se treba doći tokom istraživanja. Računa se sa poznatom statističkom masom, i ova realizuje se putem uzorka. U pitanju je analiza rezultata provedenog popisa tokom perioda 2014. – 2023. godine sa novonastalom situacijom, tj. pojavom izražene demografske depopulizacije stanovništva. Ovom metodom primjenjuju se sljedeći postupci: utvrđuje se statistička masa, prikupljaju se podaci od uzorka putem ankete i ti prikupljeni podaci se predstavljaju

pomoću statističkih serija, iskazivanje podataka grafikonima, tumačenje rezultata i izvođenje zaključaka. Kao metoda prikupljanja podataka korištena je metoda analize sadržaja online ankete.

Naučna opravdanost istraživanja ogleda se u pristupu ovom problemu sa do sada manje istraživačkih aspekata, kako bi se došlo do novih spoznaja o formiranju uticaja na sprovođenje popisa stanovništva, koje nije organizovano dugi niz godina i demografskoj depopulaciji stanovništva. Radi toga, ovo istraživanje treba da bude naučno opravdano, koje će ovu pojavu predstaviti sa aspekta društvenog, ekonomskog i sociološkog značaja, komunikoloških vještina i statistike. Na osnovu podataka, informacija i bitnih činjenica koje se dobiju ovim istraživačkim projektom, također se mogu vršiti i druga istraživanja, na ovu ili sličnu temu, kojima ovaj projekat može biti podloga za daljnje ili dublje istraživanje.

Kada su u pitanju nacija i nacionalni identitet stanovništva jedne države njihov značaj u popisu stanovništva i demografskoj depopulaciji stanovništva je različit od države do države, prije svega sa stanovišta stepena građanskih i demokratskih odnosa, te ljudskih prava koji vladaju u toj zemlji. Za države sa visokim stepenom ljudskih prava, kako pojedinaca tako i kolektiviteta u pogledu nacionalnih, vjerskih, rasnih i drugih osobina gdje se poštuje građanin kao pojedinac, u koje spada većina zemalja Zapadne Evrope, SAD-a, Kanade i Australije, ta pitanja nisu toliko bitna.

Ta pravila ne važe za države u kojima još uvijek građanska i ljudska prava nisu na zadovoljavajućem nivou kao što su balkanske zemlje, u koje nesumnjivo spada Bosna i Hercegovina, i u kojima su još uvijek moguće razne, prije svega nacionalne i nacionalističke zloupotrebe većine nad manjinom.

U takvim situacijama moderni svijet je uveo efikasne ustavne i zakonske mjere zaštite manjinskih naroda i nacionalnih manjina kroz razne oblike ljudskih i kolektivnih prava, kako bi se te zloupotrebe većine nad manjinom svele na što manju mjeru. Isto se odnosi i na tzv. konstitutivne narode u jednoj državi kao što je Bosna i Hercegovina. To znači da, kada su u pitanju temeljna ljudska prava jednog naroda tzv. nacionalni interes (kultura, jezik i druga nacionalna prava) ne smije biti preglasavanja, a da se u ostalim životnim pitanjima odlučuje većinom glasova u zajedničkim organima.

Ali, u praksi se to često ne primjenjuje, pa se veoma često zloupotrebljava uspostavljeni mehanizam, gdje se vitalnim nacionalnim interesom proglašava sve i svašta, čemu smo svjedoci u

proteklom periodu u nadmetanju za vlast i prevlast pojedinih političkih, uglavnom nacionalističkih partija u BiH. U tom i takvim slučajevima se povlače procenti zastupljenosti jednog naroda, često na svim nivoima vlasti odlučivanja, za šta se kao relevantan faktor uzima statistički utvrđen procenat jednog naroda na posljednjem popisu stanovništva. Takva praksa je važila u bivšoj Jugoslaviji, a što je naslijeđeno i u državama koje su nastale njenim raspadom, pa tako i u Bosni i Hercegovini.

Imajući u vidu sve navedeno, kada je u pitanju sistem odlučivanja i donošenja odluka, posebno na državnom i entitetskom nivou, sve dok ne zavlada građansko i demokratsko društvo i dok se Ustavom i zakonom ne uvede vlast građanina kao pojedinca i kao kolektiviteta, ti principi i pravila će biti na snazi, a posebno radi događaja koji su se desili u posljednjih trideset godina i nepovjerenja koje još uvijek vlada među narodima. Zbog toga Popis stanovništva 2013. godine je veoma značajan za Bosnu i Hercegovinu.

Kako bi se naše društvo što bolje pripremilo za taj važan proces, prije popisa u BiH i van nje organizovano je više tribina i sličnih skupova, a organizovan je i probni popis stanovništva. Objavljen je veliki broj stručnih i naučnih tekstova i intervjuva relevantnih stručnjaka o toj problematici, kao i anketa, a sve sa ciljem detaljnijeg upoznavanja stanovništva o složenosti i kompleksnosti ovog pitanja, ali konstantno dajući smjernice za način izjašnjavanja. Društvena, politička i javna scena je po tom pitanju u Bosni i Hercegovini dovedena do usijanja, posebno među Bošnjacima. Sve navedene aktivnosti su organizovane za sprovođenje tačno definisanih cijeva od strane različitih aktera.

7. Vremensko (i prostorno) određenje istraživanja

Istraživanje obuhvata period od 2014. – 2023. godine. Empirijski dio istraživanja je dovršen u ljeto 2023. godine. Sam proces istraživanja odvijao se u Bosni i Hercegovini, ali predmet istraživanja se veže za virtuelni prostor (online).

III. Teorijski aspekti

1. Manipulacija i psihologija u službi ostvarenja zadatah cijeva

Na temu popisa stanovništva iz 2013. godine u BiH, sa ove vremenske distance postoje određena istraživanja. Popis stanovništva predstavlja najveće statističko istraživanje jedne države koji se prikupljaju, obrađuju i objavljuju podaci o stanovništvu, domaćinstvima i stanovima, te stoga predstavlja statistički instrument svake države za strateško usmjeravanje razvoja. To su saznanja koja se ne iskazuju šire i nisu pravi predmet istraživanja.

Za ovaj problem postoje također i nenaučna evidentirana saznanja, i ona mogu biti raznih vrsta, npr. iskustvena ili stručna. Problemi na koje se ova saznanja odnose su uglavnom predmeti empirijskih/ iskustvenih istraživanja. Obazirući se na ovaj problem, to su *empirijska saznanja*, jer do njih se dolazi na osnovu ličnih iskaza građana. Kada govorimo o *stručnim saznanjima*, osvrćemo se na saznanja do kojih dolaze stručnjaci koji se bave ovim ili nekim drugim problemom, kao što su: intelektualci različitih profila: ekonomisti, komunikolozi, statističari, sociolozi, psiholozi, politolozi itd.

U kontekstu psihološkog aspekta možemo govoriti o pojmu manipulacije. Autorica **Harriet B. Braiker** naglašavajući psihološki aspekt manipulacije uspostavlja tvrdnju da je “manipulacija vrsta društvenog uticaja kojem je cilj da promijeni percepciju ili ponašanje drugih, preko nepoštenih, obmanjivih ili čak nasilnih taktika.”¹¹ Ona je ističe uticaj nekoga u cilju modifikacije njegovog osjećanja ili ponašanja. S obzirom na vrstu modifikacije, manipulacija prema mnogim autorima se dijeli na onu koja utiče na emocije (afektivnu manipulaciju) i onu koja utiče na spoznaju (kognitivnu manipulaciju).

Autor **George K. Simon** posebnu pažnju obraća na manipulatora i njegove odrednice, tako da je prema njemu manipulator onaj koji:

- Prikriva agresivne namjere i ponašanja
- Poznaje psihološke ranjivosti žrtve da utvrdi koje taktike bi mogle biti najučinkovitije
- Ima određenu dozu nemilosrdnosti, kako u slučajevima kada je potrebno nanijeti štetu žrtvama, ne bi imao dileme.

¹¹ Braiker, Harriet B. Who's pulling your stings? How to break the cycle of manipulation. 2004.

Na kraju, manipulacija će tvrdi ovaj autor, najboje biti ostvarena putem prikriveno agresivnih sredstava (relacijski agresivnih ili pasivno agresivnih).¹²

Navedeni autori, kao i mnogi drugi, također navode i karakteristike žrtve manipulacije, koje manipulator prepoznaje i iskorištava za ostvarenje svojih ciljeva. Tako autorica Harriet B. Braiker između ostalog navodi sljedeće: želja da se ugoditi drugim ljudima, ovisnost o odobrenju i prihvaćanju od strane drugih osoba, emotofobija (strah od negativnih emocija), poljuljan osjećaj identiteta,¹³ dok s druge strane autor George K. Simon u karakteristike žrtve ubraja: naivnost (neprihvatanje realnosti da postoje osobe koje su spremne učiniti zle stvari kako bi ostvarile svoje ciljeve), nisko samopouzdanje, emotivna ovisnost i prekomjerno intelektualiziranje, kada žrtva pokušava sebi objasniti i sebe uvjeriti da je manipulator imao dobar razlog da načini štetu.¹⁴

Najčešće tehnike manipulacije

Postoji mnogo tehnika manipulacije, od kojih se svaka može izvesti i posredstvom medija, a najčešće su:

- *Tehnika “zastrašivanja i olakšanja” (eng. fear-then-relief).* Manipulator prvo zastaši onoga kojim manipulira, a zatim u kratkom period ponudi olakšanje. Rezultat je da osoba koja je izmanipulirana nakon svega emotivno i kongnitivno iscrpljena, te da je u stanju da lako prihvati neku ponudu, zadatak ili sl.
- *Osjećaj krivice ili društvena razmjena.* U ovom slučaju onaj koji manipulira može neprestano podsjećati na onoga nad kojim vrši manipulaciju na događaj iz prošlosti koji je bio oštećen njegovom greškom. Na taj način u žrtvi se stvara osjećaj krivice i on je spreman da udovolji zahtjevima manipulatora.
- *Pridobijanje pažnje naizgled malim zahtjevom ili tehnika “noge na pragu vrata”.* Primjer ove vrste manipulacije može se uzeti iz svakodnevnice, kada nam nepoznata osoba priđe da nas pita koliko je sati, a onda nakon što damo odgovor, pita možemo li joj dati nešto novaca. Po ovom principu, manipulator se oslanja na princip da ako smo jednom rekli “da”, veća je

¹² Simon, George K. In sheeps sloting: Understanding and dealing with manipulative people, 1996.

¹³ Braiker, Harriet B. Who’s pulling your stings? How to break the cycle of manipulation. 2004.

¹⁴ Simon, George K. In sheeps sloting: Understanding and dealing with manipulative people, 1996.

vjerovatnoća da ćemo potvrdno odgovoriti i drugi put.¹⁵

Manipulacija podrazumijeva nametanje stavova i ideja na svjesnom i/ili podsvjesnom nivou kako bi se onoga nad kojim se vrši manipulacija navelo da misli i djeluje tako da bi se ostvarili ciljevi onoga ko je manipulaciju osmislio i omogućio. S tim u vezi, možemo konstatovati da je manipulacija putem medija danas nesumljivo najčešći oblik manipulacije i direktno se veže za propaganda. Budući da manipulacija podrazumijeva nametanje stavova i ideja, propaganda je zaslužna za prezentiranje stavova i ideja na određeni način koji je smislen i isplaniran, tako da kroz propagandu se manipulira.

U svakom slučaju, propaganda ne mora imati negativnu konotaciju, jer se mogu propagirati korisni stavovi i ideje, kao što je propagiranje razvoja i ulaganja u kulturu, većeg angažmana mladih u sportu i umjetnosti i sl., ali čak i pozitivna propaganda može biti iskorištena za manipulaciju. Manipulacija, u odnosu na propagandu, rijetko može imati pozitivnu konotaciju, jer u svojoj namjeri ona podrazumijeva iskorištavanje nametanjem stavova i ideja, neovisno o sredstvima i načinu ostvarenja cilja.

Dobar primjer u ovom smislu su predizborne kampanje, koje promovišu razvoj, poboljšanja na raznim poljima, kao što je infrastruktura, izgradnja objekata, zapošljavanje, obrazovanje i slična obećanja koja ostavljaju prijeko potreban pozitivan dojam u predizbornoj kampanji koji će dovesti do pobjede ili što boljih rezultata na izborima. Mnogo puta do sada se dešavalo da se građani_ke poslije izbora s pravom osjećaju prevareno.

¹⁵ Pinola, Melanie. Three of the easiest ways to manipulate people into doing what they want. / Life Hacker. <https://lifelifehacker.com/three-of-the-easiest-ways-to-manipulate-people-into-doi-5953183>

Prvi dio

1. Stanovništvo Bosne i Hercegovine u historijskom kontekstu

Prvi oblik državnosti Bosna i Hercegovina je imala kao banovina. Po uređenju, a prema historijskim zapisima iz tog vremena vidljivo da je bosanski ban vladao tadašnjom teritorijom Bosne i donosio odluke. Doba vladavine Kulina bana obilježilo je sklapanje trgovačkog ugovora sa Dubrovnikom, želeći da ostvari saradnju sa susjedima. Tako je nastao document, Povelja Kulina bana 29. Avgusta 1189. godine, koji pokazuje u više segemenata rast bosanske države.

Ovo je svakako jedan od najnačajnijih dokumenata iz tog perioda, jer se ovom poveljom dubrovačkim trgovcima garantuje sloboda kretanja u Bosni. Ovdje treba spomenuti i povelju bana Ninoslava iz 1234. godine, kojom on dubrovčanima garantuje “slobodu kretanja, osobađa ih poreza i daje im zaštitu u slučaju rata sa raškim odnosno srpskim vladarom.”¹⁶

U to vrijeme u Bosni je jačala Crkva bosanska, koju su postepeno prihvatili i banovi sa svojom porodicom. Osim Crkve bosanske, zastupljeno je bilo i katoličanstvo i pravoslavlje. Susjedne zemlje smatrale su Crkvu bosansku heretičkom vjerom, te su vođeni i krstaški ratovi, kao što je bio i pohod ugarskog kralja Ludovika, koji je u svom pohodu doživio težak poraz.¹⁷

Drugi oblik državnosti Bosna ima kao kraljevina. Tvrtko I se 1377. godine kruniše za kralja Bosne.¹⁸ Nakon smrti Tvrtka I, Bosanska kraljevina je zapala u krizu zbog nedostajanja vođe koji bi mogao ujediniti različite religije, što dovodi do pojavljivanja samoprozvanih vođa u svojim religijama, koji su imali svoje dvorove i izdavali svoje dokumente. Pored toga, Bosanska kraljevina je još uvijek bila u opasnosti od krstaških pohoda, posebno iz Ugarske. Za vrijeme dva posljednja bosanska kralja, Stjepana Tomaša i Stjepana Tomaševića, pripadnici bosanske vjere bili su proganjani ili prisilno prevođeni u katoličanstvo. Među njima, mnogi su se izjašnjavali kao katolici, ali i dalje su prakticirali svoje običaje i ostali vjerni svojoj vjeri. To je momenat koji

¹⁶ Ibrahimagić, Omer. Politički sistem Bosne i Hercegovine, DES, Sarajevo, 2008. str. 33

¹⁷ Ibid. Str. 34 - „... Ludovik je pokušao da nad Bosnom uspostavi kraljevu vlast. Pripremajući ratni pohod na Bosnu, nije krio da on ima križarski karakter. Međutim, Ludovik je doživio težak poraz na oba fronta i onom na Plivi i onom kod Srebrenika gdje mu je nestao veliki pečat. Poslije pobjede nad Ludovikom 1363., Tvrtko oduzima bratu Vucku bansku čast i sam se proglašava 'banom čitave Bosne'.“

¹⁸ Ibid. Str. 35 - „Njegovi pretci su porodičnim vezama bili vezani za dinastiju Nemanjića koja je smrću cara Uroša 1317. izumrla i po baki Jelisaveti Tvrtko je polagao najviše prava na srpsku krunu. On se tada potpisivao kao: 'Stefan Tvrtko v hrista Boga kral Srbjem i Bosne i Primorju.'“

dovodi do sigurne propasti Bosanskog kraljevstva.

“Tada je nastalo ono stanje koje se može svesti na parolu ‘Bosnu nije imao ko da brani’. Jer oni koji bi je branili, bili su proganjani od svojih vladara, pa su progonjenki tražili zaštitu saveznika, pa makar to bili sami Turci, koji su već bili na istočnim granicama Bosne.”¹⁹

1.1. Bosna u Osmanskom carstvu

Nakon niza manjih upada na teritorije Bosne i postepenog osvajanja Osmanlije osvajaju Bosnu 1463.godine. Osmanlije u Bosni zatiču pripadnike bosanske vjere, pravoslavce i katolike. Pripadnici bosanske vjere koji su od ranije bili u teškom položaju zbog progona od svojih vladara i opasnosti od križarskih pohoda, u velikoj mjeri su počeli prihvatati islam.

Zbog velike vjerske raznolikosti značajno je spomenuti ahdnamu sultana Mehmeda Fatih iz 1463. godine, kojom se obraća stanovnicima Bosne i pripadnicima bosanske vjere i tvrdi da mogu mirno živjeti sve dok mu budu vjerni. Tako u ahdnami između ostalog stoji:

„... Ja, Sultan Mehmed-han, dajem na znanje svom građanstvu, da su posjednici ovog carskog fermana, bosanski duhovnici, našli moju veliku milost pa zapovijedam: neka niko ne smeta i ne uznemirava spomenute ni njihove crkve.”²⁰

Zbog oslobađanja od poreza i drugih olakšica, vremenom će više stanovnika Bosne postepeno prelaziti na islam.²¹ Uprkos tome, Bosna i pod Osmanlijama ostaje vjerski šarena, s tim što se sada pojavljuju i muslimani.

“Prije dolaska Osmanlija, u Bosni su postojale tri vjerske grupacije: u istočnim dijelovima pristalice Crkve bosanske (manihejci) i pravoslavni, a najčešće u rudarskim i gradskim naseljima katolici. U sjeveroistočnim dijelovima Bosne živjeli su izmješano pripadnici sve tri pomenute vjerske skupine. Prelazak na islam znatnog dijela bosanskog stanovništva – feudalaca i zavisnih seljaka (buduće raje) izmijenimo je dotadašnju vjersku sliku Bosne u kojoj se od tada formiraju tri

¹⁹ Ibid. str. 36

²⁰ Ibrahimagić, Omer. Politički sistem Bosne i Hercegovine, DES, Sarajevo, 2008. str. 138

²¹ Ibid. Str. 140 – „Primivši islam seljak je ekonomski dobijao. Kao prvo, bio je oslobođen državne daće, harača, u visini dukata, koja je u Bosni uzimana od domaćinstava, permda su domaćinstva često predstavljala prave zadruge. Kako je poznato, haraču su u cijelom islamskom svijetu podliježali svi odrasli kršćani zbog toga što nisu bili obavezni da služe u vojsci i zbog državne zaštite, tzv. zimmijeta.“

glavne vjerske skupine: muslimani, pravoslavci i katolici, iz kojih će se formirati tri posebna naroda u Bosni: Bošnjaci, Bosanski Srbi i Bosanski Hrvati.”²²

U drugom periodu osmanske vladavine situacija se nije bitnije mijenjala. Njeno stanovništvo će ostati izmiješano, u različitim procentima u različitim religijama, bez obzira na vladare i oblike vlasti.

1.2. Bosna (i Hercegovina) u okviru Austro – Ugarske Monarhije

Berlinski ugovor koji je rezultat berlinskog kongresa (13.06. – 13.07.1878.) odobrio je austrougarsku upravu Bosne.²³ Već tad, u periodu Austrougarske vladavine će biti vidljiva težnja pojedinih političkih vođa da bosanske katolike i pravoslavce okrenu ka susjednoj Hrvatskoj i Srbiji, kao svojim ‘maticama’. U ovom periodu primjećujemo primjere manipulacije, pojavu i jačanje nacionalističkih ideologija. “Za Kalajevo vrijeme njeguje se koncept bosanskohercegovačke podobnosti. Za spječavanje nacionalne propaganda iz Srbije i Hrvatske primjenjuje se princip izolacije, a zabranjena su i udruženja sa nacionalnim imenima (1884.)²⁴

Krajem 19. Stoljeća jačaju srpski i hrvatski nacionalni pokreti i propaganda, a Austrougarska zbog svojih interesa i opasnosti iz susjedstva nastoji ojačati ideju bosanskohercegovačke posebnosti. Uprkos tim nastojanjima, evidentno je da ni za vrijeme Osmanlija, ali i Austrougarske stanovništvo Bosne i Hercegovine nije uživalo sva prava i bilo je u teškim okolnostima potčinjeno volji, ciljevima i interesima okupatora.

Aneksijom 1908. godine Bosna i Hercegovina zvanično postaje tijelo Austrougarske. Bez obzira što je bila “posebno tijelo” (corpus separatum) sa svojim institucijama i zakonima, nije imala mogućnosti da donosi svoje zakone. Teritorija Bosne i Hercegovine ubrzo postaje razlog konflikta između Austrije i Ugarske zbog raspodjele teritorija, a samim tim unosi nestabilnost u Austro-Ugarsku već prije početka Prvog svjetskog rata nakon kojeg će se ona i zvanično raspasti.

Iako je došlo do povlačenja Austro-Ugarske i njene zvanične propasti, to nije dovelo do

²² Ibid. Str. 37.

²³ Ibid. Str. 47. – „Mada je čl. XXIV Sanstefanskogpreliminarnog mira (3.3.1878.) za Bosnu i Hercegovinu bila predviđena autonomija, ona nije realizovana zbog težnji političkih vođa bosanskih pravoslavnih i bosanskih katolika da se priključe svojim ‘maticama’.

²⁴ Ibid. Str. 49.

blagostanja za stanovnike Bosne i Hercegovine, jer je došlo do jačanja nacionalnih ideologija kroz konkretne događaje i zločine.

1.3. Bosna i Hercegovina u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Nakon povlačenja Austro-Ugarske sa teritorije Bosne i Hercegovine i Prvog svjetskog rata, dolazi do osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS).²⁵ Iz samog naziva Kraljevine SHS je jasno da je izostavljeno stanovništvo Bosne i Hercegovine, koje su tada velikim dijelom činili muslimani, ali i svi ostali koji sebe nisu smatrali Hrvatima ili Srbima, međutim vezivanje etniciteta za nacionalnost otpočelo je već pojavom nacionalističkih ideologija za vrijeme vladavine Austro-Ugarske, kada su se katolici i pravoslavci na teritoriji Bosne i Hercegovine nastojali okrenuti svojim “maticama” – Hrvatskoj i Srbiji. Tako je tendencija Hrvatske i Srbije da među sobom podijele teritoriju Bosne i Hercegovine postaće još očiglednija na osnovu konkretnih političkih poteza i otvorenije propaganda za vrijeme stvaranja Nezavisne države Hrvatske, ali i neposredno prije početka i nakon konačnog raspada Jugoslavije.

U samom nazivu Kraljevine SHS vidljiva je diskriminacija nad muslimanskim stanovništvom i svim onimada oji se nisu osjećali ni kao Hrvati ni kao Srbi, iako je stanovništvo u Bosni i Hercegovini ostalo izmiješano. Njena tri naroda nastavila su tako egzistiranje u političkom životu, te je na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS 28. novembra 1928. godine, Bosni i Hercegovini dodijeljeno ukupno 63 mandata, od kojih je “JMO (Jugoslovenska muslimanska organizacija) dobila 24 mandata (38%), Savez težaka 12, Narodna radikalna stranka 11, Hrvatska težačka stranka 7, Komunistička partija 4, Hrvatska pučka stranka 3, Demokratska stranka 2. Radikalno-demokratska vlada proizašla iz skupštinske većine, sklopila je sredinom marta 1921. godine Sporazum sa JMO-om i obavezala se da će Ustavom osigurati cjelovitost Bosne i Hercegovine, zaštititi vjersku ravnopravnost muslimana, šerijatske sudove u vjersko-prosvjetnu autonomiju.”²⁶

²⁵ Imamović, Enver. Bosna i Hercegovina od najstarijih dana do kraja Drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1993. str. 302. - „...u Beogradu je 1.decembra 1918. u prisustvu delegacije (izaslanstva) narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca, predstavnik kraljevine Srbije regent Aleksandar Karađorđević proglasio ujedinjenje Srbije sa zemljama koje su do tada bile u sastavu Austrougarske monarhije (nezavisne države Srba, Hrvata i Slovenaca) u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.“

²⁶ Ibrahimagić, Omer . Politički system Bosne i Hercegovine, DES, Sarajevo, 2008. Str. 58.-59. - “JMO (Jugoslovenska muslimanska organizacija) dobila 24 mandata (38%), Savez težaka 12, Narodna radikalna stranka 11,

Sa teritorijalno-administrativnog stanovišta važno je napomenuti da je šest okruga iz turskog i perioda vladavine Austro-Ugarske opstalo u svojim starim granicama pod nazivom "oblasti". Historijske granice Bosne i Hercegovine bit će modifikovane Vidovdanskim ustavom i uvođenjem diktature 6. januara 1929. "Tada je prvi put Bosna i Hercegovina u svojoj tisućljetnoj historiji bila razbijena kao teritorijalna cjelina u četiri banovine ali tako da ni jedna banovina u cjelini nije bila u granicama Bosne i Hercegovine."²⁷ Osim što su teritorijalno narušene historijske granice Bosne i Hercegovine, učvršćen centralizam i ukinuta oblasna samouprava, neki autori izstiču i to da nije slučajno što niti u jednoj od četiri banovine (Primorska, Vrbaska, Drinska i Zetska) Bošnjaci nisu činili većinsko stanovništvo.

"Time su Bošnjaci bili razbijeni kao narod, tako da ni u jednoj banovini nisu predstavljali apsolutnu većinu stanovništva."²⁸

Nakon što je kralj Aleksandar I. Karađorđević 1931. godine Oktroirani ustav, onemogućeno je djelovanje političkih stranaka i kralj ima apsolutnu moć. Kako je to bilo i ranije, jačanje velikosrpskih nacionalista bilo je praćeno jačanjem velikohrvatskih nacionalista, i ubrzo je uslijedio prvi konkretan politički potez koji je otvoreno za cilj imao podjelou Bosne i Hercegovine između Hrvatske i Srbije. "Nagodbom velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista na račun Bošnjaka, napravljen je sporazum Cvetković-Maček na osnovu kojega je objavljena Uredba o Banovini Hrvatskoj 26. augusta 1939. Sporazum je napravljen bez dogovora sa Bošnjacima. Lider Bošnjaka dr. Mehmed Spaho, prvo je u junu iste godine bio ubijen, a potom je došlo do sporazuma između velikosrba i velikohrvata... ovaj koncept nije ostvaren, jer je izbio Drugi svjetski rat."²⁹

1.4. Bosna i Hercegovina u okviru Nezavisne države Hrvatske (NDH)

Velikosrpske tenzije najviše dolaze do izražaja upravo formiranjem Nezavisne države Hrvatske uz pomoć Trećeg Rajha i Kraljevine Italije. Teritorijalno Bosna i Hercegovina je obuhvaćala akoro

Hrvatska težačka stranka 7, Komunistička partija 4, Hrvatska pučka stranka 3, Demokratska stranka 2. Radikalno-demokratska vlada proizašla iz skupštinske većine, sklopila je sredinom marta 1921. godine Sporazum sa JMO-om i obavezala se da će Ustavom osigurati cjelovitost Bosne i Hercegovine, zaštititi vjersku ravnopravnost muslimana, šerijatske sudove u vjersko-prosvjetnu autonomiju.

²⁷ Ibid. str. 60.

²⁸ Ibid. str. 60.

²⁹ Ibid. str. 60.

polovinu površine NDH. Kroatizacija je bila sastavni dio politike NDH, gdje je valjalo kroatizirati sve nehrvatske elemente, posebno muslimansko stanovništvo kojima se propaganda obraćala kao saatavnom dijelu hrvatskog naroda, dok se Srpske elemente nastojalo potpuno ukloniti.³⁰

“Ne ograničavajući se samo na biološko uništavanje Jevreja, genocidni postupak uključivao je prethodno podvrgavanje teškim poniženjima, duševnim patnjama i fizičkim zlostavljanjima, te pljačkanje njihove imovine i uništenje kulturnih tekovina. Jedna stara kultura, koja je nekoliko stoljeća živjela na bosanskohercegovačkom tlu, bila je tako gotovo uništena, a najveći dio pripadnika ove zajednice uglavnom ubijeni.”³¹

“Situaciju je otežavala i perfidna namjera ustaških vlasti koje su nastojale uvjeriti javnost u iskonstruisanu i lažnu tezu prema kojoj su, navodno, a pokolje nad Srbima isključivo kriti Muslimani, s tim su ciljem ustaše, Hrvati, koji su unuštavali srpsko stanovništvo, stavljali na glavu fesove i dozivali se muslimanskim imenima...Četnički pokolji muslimanskog stanovništva koji su uslijedili, davali su toj psihozi smrtnu težinu i ozbiljnost.”³²

Zabilježene su građanske akcije koje su se suprotstavljale ustaškom teroru nad Srbima, poznate kao muslimanske rezolucije, izdate u Prijedoru, Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci, Bijeljini i Tuzli od septembra do decembra 1941. Tim rezolucijama su osuđeni navedeni ustaški zločini, i osuđeno sudjelovanje Muslimana u istima. Muslimani su pozvani da se klone nasilja.³³

1.5. Bosna i Hercegovina nakon Drugog svjetskog rata i komunizam na Balkanu

Ovaj period Bosne i Hercegovine je posebno zanimljiv iz razloga što se tad po prvi put na Balkanu pojavljuje ideja ujedinjenja. Činjenica da će narod Balkana jedino pod komunističkom ideologijom uspjeti biti ujedinjen, potvrđuje da religija ima veliku ulogu u razdvajanju među narodima. Jasno je da obilježje jednog naroda predstavlja njegov jezik, kultura, tradicija, pa samim tim i religija. Religija bi trebala da spaja i uči o toleranciji, i ljubavi i nenasilju, ali ovdje postaje raktor razdvajanja i u službi interesa uskog kruga ljudi.

S druge strane, jedan od osnovnih postulata marksizma je bio taj da je “religija opijum za mase”,

³⁰ Imamović, Enver. Bosna i hercegovina od najstarijih dana do kraja Drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1993. str. 344

³¹ Imamović, Enver. Bosna i hercegovina od najstarijih dana do kraja Drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1993. str. 344

³² Ibid. str. 349.

³³ Ibid. str. 349. – 350.

te je komunistički, ateistički element mogao jačati na upravo isticanjem toga.

Kada je značaj vjere minimiziran, etnicitet i nacija nisu imali primarnu važnost. Vladajuća ideologija nije naglašavala navedene razlike, jer se zasnivala na ujedinjenju. “Svi narodi i narodnosti Jugoslavije” često su zastupljeni u političkoj retorici, a istovremeno se insistiralo na njihovom “bratstvu i jedinstvu”. Uspostavljen je jedan sasvim novi društveni sistem do tada nepoznat za Balkan. Bosna i Hercegovina koja je do gubitka svoje državnosti 1463. bila neprestano pod tuđinskom vlašću, prvo je izgrađivana za vrijeme Osmanlija, kada su nastala mnoga naselja i gradovi, a onda za vrijeme Austro-Ugarske, kada se gradovi dodatno proširuju i uljepšavaju Austro-Ugarskom arhitekturom, uvodi se struja, prvi tramvaj u Sarajevu...

Period nakon Austro-Ugarske, vrijeme između dva svjetska rata i vrijeme Kraljevine SHS, obilježeno je ne samo velikim političkim nesuglasticama i konkretnim zločinima kao i kraljevom diktaturom, nego i ogromnim ekonomskim nazadovanjem. Prema nekim podacima, Kraljevina SHS je bila među najsiromašnijim, a možda i najsiromašnija državna tvorevina na teritoriji Evrope, sa gotovo nepostojećom industrijom i potpuno nerazvijenim ekonomskim sistemom.³⁴

Period komunizma donio je razvoj industrije i jačanje ekonomije, što je bio novitet jer se to nije dešavalo pod tuđinskom vlašću. Organizuju se radne akcije, otvaraju rudnici i industrijska postrojenja i zapošljava se veliki broj radnika, a postepeno sve veći broj stanovništva prelazi iz sela u naselja i gradove u potrazi za poslom. Zbog toga se grade novi stambeni objekti koji se dodjeljuju radnicima i više se ulaže u obrazovanje. Jugoslavija nije sama po sebi bila svjetska, pa čak ni Evropska velesila, ali uslovi života i ekonomsko poboljšanje napravilo je veliku razliku u odnosu na raniji period, posebno jer se dešavalo samostalno, bez tuđinske vlasti, ratova, zločina i siromaštva. Po prvi put “mali čovjek”, običan građanin ili stanovnik ruralnih područja mogao je sebi obezbijediti život sopstvenim radom, bez obzira što to suštinski nije značilo da ima ikakvo veliko bogatstvo.

Unutrašnja migracija stanovništva, uzrokovana jačanjem industrije, zapošljavanjem i prelaskom stanovništva iz sela u gradove, jačanjem komunizma i ideje o “bratstvu i jedinstvu”, već do tada prirodno izmiješano stanovništvo sa svojim vjerskim i etničkim identitetima, postaje još više

³⁴ Imamović Enver. Bosna i Hercegovina od najstarijih dana do kraja Drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1993. str. 309. –., Postojeće željezničke pruge na području BiH (osim jedne na sjeveru) bile su uzanog kolosjeka. Ono malo industrije što je razvijeno u periodu od 1918. do 1941. mimoišlo je BiH. Podizana je u pokrajinama koje su i ranije bile razvijene (Hrvatska, Slovenija, Vojvodina).

izmiješano pratećim spontanim tokovima kroz prijateljstva, komšijske odnose, kumstva i brakove i nenaglašavanjem razlike između identiteta. Upravo zbog toga je posebno tragično što će poslije jednog takvog suživota i zajedničkog ekonomskog uspona doći do krvavog crtanja granica među ljudima i teritorijima i najstrašnijih zločina u samom srcu Evrope.

Prvi bosanski Ustav donesen je 1946. godine. Bio je to Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine proglašen 31. decembra. “U posebnoj glavi Ustava regulirana su prava i dužnosti građana Bosne i Hercegovine. Oni su jednaki pred zakonom i ravnopravni bez obzira na narodnost, rasu i vjeroispovijest... Kažnjiv je svaki akt kojim se građanima daju privilegije ili ograničavaju prava na osnovu razlike u narodnosti, rasi i vjeroispovijesti, kao i svako propovijedanje nacionalone, rasen ili vjerske mržnje i razdora.”³⁵

Potpuno je jasno kako već od prvog bosanskog Ustava postoji naglašavanje tolerancije i suživota što je naravno logično uz multietičnu realnost teritorije Bosne i Hercegovine.

Značajno je spomenuti Ustave iz 1963., 1974. i amandmane na Ustav iz 1981. Kroz te Ustave i promjene nastojalo se učvrstiti samoupravljanje uz naglašavanje prava radnika, izgradanja pravne države, ali i nešto veća neovisnost pokrajina.³⁶

Pogrešno bi bilo zaključiti da je disolucija Jugoslavije i promjene koje su vodile disoluciji otpočele nekoliko godina pred sami raspad i ratne sukobe. Nezadovoljstvo Srbije Ustavom već iz 1974. Koji daje veću autonomnost pokrajinama i republikama značilo je početak jačanja jedne velikonacionalne ideje. To je bilo manje vidljivo u periodu od 1974., do kraja 1980.-tih, ali dokumenti i politička retorika iz tog perioda jasno pokazuju “pripremanje terena” za velikonacionalne projekte. Jedan takav dokument je Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti iz 1986. Ubrzo nakon objave Memoranduma SANU-a Slobodan Milošević 1987. odlazi na Kosovo Polje.

“Politički izvršioc takve ideje postaje prvi čovjek SK Srbije Slobodan Milošević, koji dolaskom na Kosovo Polje u aprilu 1987. godine i angažovanjem u pravcu ukidanja ovlašćenja autonomnim

³⁵ Ibrahimagić, Omer. Politički sistem Bosne i Hercegovine, DES Sarajevo 2008. str 75

³⁶ Ibrahimagić, Omer. Politički sistem Bosne i Hercegovine, DES Sarajevo 2008. str 80 – „Srbija nezadovoljna modelom Jugoslavije koji je uveden Ustavom SFRJ iz 1974. Od početka je imala prigovor i tražila da pokrajine budu više politički integrirane u Srbiju. Sa objavljivanjem Memoranduma Srpske akademije nauka 1986. ovaj zahtjev je proširen sa pokrajina na republike u kojima su Srbi bili znatnije zastupljeni u strukturi stanovništva. Osim Slovenije, to se odnosilo na sve druge republike, posebno na Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku – radi ostvarivanja velikosrpske političke ideje: Svi Srbi u jednoj državi.“

pokrajinama koje su one imale na osnovama Ustava SFRJ i SR Srbije od 1974. godine doživljava neviđen politički uspon u Srbiji.”³⁷

2. Stanovništvo i uređenje BiH u postdejtonskom periodu

Dejtonsko uređenje države Bosne i Hercegovine, koja je administrativno-politički podijeljena na dva entiteta: Federaciju BiH i Republiku Srpsku, s Brčko distriktom BiH. Federacija je decentralizirana u 10 kantona bez nacionalnog predznaka, a Republika Srpska je unitarno uređena politička zajednica s nacionalnim predznakom, ali s tri konstitutivna naroda i Ostalima koji u njoj žive. Država Bosna i Hercegovina sa svojom izvršnom i zakonodavnom vlasti i sudstvom na nivou države je redovno “blokirana” u svojoj aktivnosti uz izgovore “ulaska u nadležnosti entiteta”, koji dovode do toga da je već više od 25 godina blokirana i gotovo stoji u mjestu, uz nikakav ili vrlo mali napredak na svim nivoima – društvenim, ekonomskim i političkim.

Čak ni vrsni svjetski i domaći politolozi, ali i stručnjaci iz raznih polja i disciplina društvenih nauka, nisu sasvim određeni kakvoj vrsti države pripada Bosna i Hercegovina. Jedni je smatraju nekom vrstom federacije, drugi je vide kao konfederaciju, dok treći kao decentralizovanu republiku, a neki opet smatraju da ovako uređena Bosna i Hercegovina nema obilježja države, pa je smatraju protektoratom Međunarodne zajednice i SAD-a.

Strahovito stradanje civila kroz cijeli ratni period u Bosni i Hercegovini u srcu Evrope, direktno uplitanje susjednih zemalja, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, zasigurno je uticalo na formiranje javnog mišljenja. Etničko čišćenje, masovni zločini i protjerivanja, silovanja, zarobljavanja i logori su bili sastavni dijelovi mozaika sa ciljem “spašavanja jednog naroda od drugih naroda”. Građani Bosne i Hercegovine, svih naroda i vjera, koji su vijekovima živjeli jedni uz druge, izmiješani u raznim kombinacijama procenata u selima, naseljima i gradovima, što je jasno vidljivo i kroz rezultate Popisa stanovništva iz 1991.godine, postali su ili silom protjerani u “etnički čista područja” ili su u haosu rata zbog opasnosti po život i imovinu osjećali potrebu da se pridruže “svom narodu” kako bi se zaštitili. Medijska propaganda i manipulacija regrutovala je veliki broj onih koji su otišli u rat “protiv onog drugog” iako im nije bilo sasvim jasno šta se tačno dešava, ko protiv koga ratuje i koji je krajnji cilj, jer strah je nadvladao razum. Strah kojeg je izazvao haos

³⁷ Kurtćehajić, Suad; Ibrahimagić, Omer: Politički sistem Bosne i Hercegovine 3, Sarajevo, 2008. str. 43

rata postao je podloga za sve vrste manipulacije.

Prisjetimo se rezultata referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine od 29. februara i 1. marta 1992. godine

Referendumsko pitanje je glasilo:

"Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda BiH - Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?"

“Važećih glasačkih listića bilo je 2.073.568 ili 64,14%. Od ukupnog broja važećih glasačkih listića “ZA” je bilo 2.061.932 glasača, ili 99,44%, dok je “PROTIV” glasalo 6.037 ili 0,29%, a nevažećih glasačkih listića je bilo 5,227 ili 0,25%.”³⁸

Prema rezultatima referenduma, prea kojima se 99,44% stanovništva izjasnilo da želi suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu van Jugoslavije, teško bi bilo zaključiti da će doći do bilo kakvog kionflikta, posebno rata. Nažalost, period rasšpisivanja referenduma, ujedno je bilo i period jačanja Slobodana Miloševića u Srbiji, koji je već nekoliko godina ranije pod retorikom “velike ugroženosti Srba” održavao mitinge na Kosovu, u Vojvodini i Crnoj Gori. Sve je otpočelo mitingom na Kosovo Polju 1987. godine i rečenicom koju je izgovorio kad je izašao na trg i tada je promijenjen tog događaja kako tog skupa, tako i dešavanje na budućoj jugoslovenskoj sceni. Rekao je okupljenoj masi :“Niko nema parvo da vas bije”. Masa se odjednom umirila i počela sa ovacijama.”³⁹ Po svemu sudeći ovaj trenutak je ostavio veliki utisak na Slobodana Miloševića, te je on vrlo brzo uvidio priliku i shvatio kako da ovlada i upravlja masom. Retorika o ugroženosti Srba od tada će biti redovno zastupljena u govoru ovog političara.

Sa Srbijom i Crnom Gorom u susjedstvu u kojima je jačao lik Slobodana Miloševića i nacionalistička retorika, činjenica da je 99,44% građana BiH izglasalo nezavisnost nažalost nije pomogla da se izbjegne konflikt. Srbija, Crna Gora i JNA će biti direktno umiješane u rat u Bosni i Hercegovini pod krinkom “zaštite srpskog stanovništva”. Strah među narodima u Jugoslaviji širio se ubrzan nacionalističkom retorikom Slobodana Miloševića, a onda se kao odgovor nacionalističkoj retorici koja je dolazila iz Srbije, pojavila nacionalistička retorika koja je dolazila iz Hrvatske.

³⁸ Ibrahimagić, Omer. Politički sistem Bosne i Hercegovine, DES, Sarajevo, 2008. str. 314

³⁹ Kurtćehajić, Suad; Ibrahimagić, Omer: Politički sistem Bosne i Hercegovine 3, Sarajevo, 2008. str. 63

Za multietničku državu kakva je Bosna i Hercegovina, takva retorika je mogla značiti samo siguran sukob. Vrlo brzo bilo je jasno da se BiH nalazila u velikoj opasnosti, omeđena nacionalističkim ideologijama sa svih strana. Kontinuiranom medijskom manipulacijom, bosanski katolici i bosanski pravoslavci, u većini slučajeva počeli su se okretati ka susjednoj Hrvatskoj, Srbiji ili Crnoj Gori, a ne duboko uzdrmanoj Bosni i Hercegovini, dok su ostali narodi i Bošnjaci u velikoj mjeri vidjeli svoju budućnost u BiH.

Nažalost, medijska manipulacija u Bosni i Hercegovini vidljiva je i danas, nakon četvrt vijeka završetka rata. Aktuelna politička retorika još uvijek radi na planskom razdvajanju Bosne i Hercegovine naglašavanjem podjele na konstitutivne narode, temeljenu na Dejtonskom sporazumu i Ustavu Bosne i Hercegovine. Politika u Bosni i Hercegovini je i dalje usmjerena na interese uskih krugova ljudi zagrizlim u kriminal i korupciju, pod krinkom “ostvarivanja interesa za svoj narod”, dok država pati i stagnira zbog svoje neefikasnosti u trenutnom uređenju u kojem biva redovno blokirana zbog “ostvarivanja vitalnih nacionalnih interesa”.

Politički vrh Republike Srpske otvoreno je okrenut “licem Srbiji, a leđima cjelovitoj Bosni i Hercegovini”. S druge strane još uvijek je aktuelna priča o formiranju trećeg entiteta. Sve ovo vrijeme, građani Bosne i Hercegovine, u najvećem broju slučajeva žive izmješani na prostoru države, kako je to bilo od prvog oblika državnosti banovine Bosne, do danas. Nažalost, postoje i oni koji su usvojili nacionalističku retoriku, usljed dugogodišnje destrukcije, kao i kontinuirane medijske manipulacije, zasnovane na strahu i nametnutim stavovima, koji možda nisu ni svjesni, ako uzmemo u obzir psihološku komponentu manipulacije.

3. Rezime prvog dijela

Multikonfesionalna osobina Bosne i Hercegovine je prema historijskim pokazateljima, koja bi trebala biti njena prednost, nažalost godinama je iskorištavana od strane okupatora i onih koji su imali aspiracije prema teritoriji Bosne i Hercegovine. Evidentan je opstanak Bosne i Hercegovine u njenim prirodnim granicama, u kojima egzistira stotinama godina, uprkos stalnim promjenama vlasti i političkih prilika.

Teško bi bilo zaključiti koji je od svih perioda i različitih vladavina na teritoriji Bosne i Hercegovine bio najteži, ali moglo bi se zaključiti da je jedino doba Bosanskog kraljevstva,

posebno vladavine kralja Tvrtka I, predstavljalo uspon i napredak u svakom smislu. Od osvajanja Osmanlija nadalje, obično stanovništvo Bosne i Hercegovine, bez obzira na narodnost i nacionalnost, nalazio se u teškoj situaciji pod "okupatorskom čizmom."

Period vlasti pod Osmanlijama pogodovao je nešto više muslimanskom stanovništvu, dok su periodi pod Austro-Ugarskom i NDH više pogodovali katoličkom, a Kraljevina SHS i Kraljevina Jugoslavija su periodi koji su pogodovali više srpskom stanovništvu. Narod se tako nalazio u različitim, nametnutim situacijama, strahujući od svog komšije koji je mogao svakog trenutka biti zaražen aktuelnom politikom i okrenut protiv drugoga u osvajački i pljačkaški pohod, otprilike onako besmislen i necivilizacijski, kako je to bilo za vrijeme ilirskih plemena, koji su se barbarski borili jedni protiv drugih, dok nisu konačno pali pred Rimskim carstvom.

Također, teško bi bilo analizirati i otkriti šta je to što je narode Balkana vijekovima držalo daleko od ujedinjenja. Dok historija poznaje mnogo slučajeva udruživanja naroda sa većim razlikama nego su to razlike na Balkanu, do jednog takvog ujedinjenja nikada nije došlo. Prvo podijeljen na istočnu i zapadnu crkvu, a kasnije dodatno izmiješan pojavom muslimana i prodorom Osmanlija, narodi Balkana podijelili su se prije svega na vjerskom principu, koji postaje identifikovan sa etnicitetom, koji se kasnije identifikuje sa nacijom.

Teritorija Bosne i Hercegovine u takvom je historijskom i geopolitičkom položaju da upravo ovaj princip dovodi do velikih konflikata, zločina, političkih turbulencija i najkrvavijih sukoba. Princip vjera – narod – nacija, na teritoriji gdje su ovi elementi maksimalno izmiješani, može zaživjeti jedino kroz sukobe, propagandu, insceniranu mržnju, falcificiranje historije. Sasvim sigurno je da se sudbina Balkana najtragičnije prikazala (i još uvijek se prikazuje) upravo na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Posebno je pitanje i kako je jedna mala država sa malim brojem stanovnika, uspjela da se održi pod raznim kraljevima, okupacijama, krstaškim pohodima, te osvajanjima velikih sila. Nažalost, multikonfesionalnost stanovništva Bosne i Hercegovine i danas predstavlja pogodno tlo za manipulacije i bez obzira na tu raznolikost i svu ljepotu iskorištava se za različite ciljeve od strane onih koji imaju moć. Osiromašeni građani sa slabo razvijenom kritičkom svijesću, opterećeni prošlošću i strahom pogoduju onima koji manipuliraju, jer tako vrlo lako ostvaruju svoje ciljeve.

Posljednji rat u Bosni i Hercegovini, koji nije imao nikakve stvarne i logičke osnove, najvećim dijelom je proizveden medijskom propagandom, raspirivanjem mržnje i vrlo vjerovatnim

utjecajem velikih svjetskih sila kojima je taj rat iz nekih razloga pogodovao. Opet smo svejdočili užasnim stradanjima, zločinima, logorima, silovanjima, mučenjima, pljačkanju i drugim strahotama koje su se množile ili dijelile, dok se istovremeno miješala istina sa poluistinom i lažima, koje tako izmiješane u nekom novom trenutku mogu biti upotrijebljene protiv onog drugog u svrhu rasplamsavanja novih sukoba.

Komplikovano uređenje države Bosne i Hercegovine, rat i stradanja uz stalno raspirivanje nacionalističke retorike doprinose stagnaciji države. Traume društva, nacionalisti koriste kao nepresušni izvor obnavljanja sukoba i upravljaju strahom građanima u cilju ostanka na vlasti i podređivanju funkcionisanju države uskom krugu ljudi pod krinkom “zaštite vitalnih nacionalin interesa”. Uzimajući u obzir da mediji sve više predstavljaju centre moći, medijska manipulacija je konstantno prisutna čak i toliko mnogo godina nakon završetka rata. Zbog svega nevedenog, vrlo teško je vratiti fokus na rješavanje životnih problema i krenuti u pravcu razvoja države.

Drugi dio

4. Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013.

Kratak pregled popisa

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. trajao je od 1. do 15. oktobra 2013. godine.

Mogli bismo reći kako je popis stanovništva neka vrsta opisa demografskog i ekonomskog stanja društva u određeno vrijeme (broj kućanstava, stambenih objekata, poljoprivrede...). Tako dobiveni podaci služe i za usporedbu s podacima iz ranijih „stanja društva“, kao i za demografske i ekonomske procjene što bi moglo slijediti u danom društvu.⁴⁰

Sama suština popisa je statistička obrada podataka i uvid u stanje stanovništva (obrazovno, ekonomsko, zdravstveno i drugo) kako bi se u budućnosti uspješno primijenile strategije i projekti poboljšanja ekonomskih, obrazovnih, zdravstvenih i drugih aspekata života stanovništva. Najčešće se popis obavlja svakih deset godina, međutim Bosna i Hercegovina je izuzetak, jer se popis stanovništva nije obavljao od 1991. do 2013. godine, odnosno obavljen je tek nakon 22 godine. Ovaj vakum nije nastao samo zbog rata, nego i nemogućnosti postizanja političkog dogovora o tome nakon rata.

Ekonomski oslabljena i politički nefunkcionalna država Bosna i Hercegovina očigledno nije mogla ranije pokrenuti ove procese. Jaka nacionalistička i propagandna retorika prije samog popisa, za vrijeme i nakon popisa upravo je pokazatelj stanja u Bosni i Hercegovini gdje je prirodno stanje skretanje pažnje javnosti sa suštinskih problema na trivijalne elemente i odrednice vezane za naciju, vjeru i etničku pripadnost, koje političkim elitama služe kao neiscrpno sredstvo formiranja novih strategija za manipulaciju nad stanovništvom.

⁴⁰ Ivan, Cvitković: Demografske promjene i etničke promjene u BiH, Sarajevo 2017., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, str. 7

Medijski sadržaji su u najvećoj mjeri bili preplavljeni nacionalnim, vjerskim i etničkim narativom, te je tako multikonfesionalnost Bosne i Hercegovine korištena za manipulaciju stanovništva putem medija u kontekstu teme popisa. Izuzetno su bili rijetki medijski sadržaji koji su bili bazirani na kvalitativnoj analizi društvenom značaju i suštini popisa.

Mediji su izvještavali o brojnim slučajevima neregularnosti, a neki od njih su:

1. Popunjavanje popisnica u kafićima i drugim neadekvatnim lokacijama
2. Pronalazak praznih popisnih listova u kontejnerima za smeće
3. Sugerisanje načina popunjavanja popisnica od strane popisivača o načinu izjašnjavanja
4. Pokušaj ulaska u Srbiju sa praznim popisnim listovima iz BiH
5. Mnogi ljudi su nakon popisa prijavili da su ostali nepopisani.

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini umjesto statističke obrade podataka iz potrebe funkcionalnosti države pretvorio se u niz velikih političkih pitanja, diskusija, pa i manipulacija medijskim sadržajem. Širom države odvijale su se kampanje koje naglašavaju potrebu izjašnjavanja po principu narodnosti i građanstva, sa dobro organizovanom propagandom koja uključuje podjelu letaka, lijepljenjem plakata, uličnim akcijama, propagandnim video porukama itd. Sve ove kampanje su potpuno zanemarivale osnovne važnosti popisa stvaljajući druga pitanja u fokus i tako potpuno slijepo prelazeći preko činjenice da bi rezultati popisa pokazal ogromno siromaštvo stanovništva, niti se moglo tokom popisa ustanoviti recimo koliko su naši građani kreditno zaduženi, radu na crno, kašnjenju ličnih primanja i sl.

Jedno od istraživanja koje nudi dobro polazno saznanje o predmetu istraživanja je ono koje je uradio ALUMNI Centar za interdisciplinarne studije iz aprila 2013. godine, gdje se kroz političku i ekonomsku analizu popisa stanovništva 2013. godine došlo do poimanja velike vjerovatnoće da će popis stanovništva biti skorišten za političke ciljeve, a ne za svoju formalnu i osnovnu funkciju u cilju poboljšanja ekonomske politike države i strateškom pristupu rješavanja bitnih pitanja. ACIPS-a

Zanimljiva je i publikacija ACIPS-a pod nazivom "Svrha popisa stanovništva: priručnik za građane i građanke" koja je imala za cilj da pojasni šta je tačno popis stanovništva, zbog čega se postavljaju određena pitanja, i za koje namjene se mogu koristiti. Na početku ove publikacije stoji:

...javne diskusije o ovom bitnom projektu bile su usmjerene na pitanja koja se odnosev na etničku/nacionalnu i vjersku pripadnost, te pitanje o jesiku, a malo pažnje se posvetilo samoj svrsi popisa stanovništva, odnhosno zbog čega su pojedine informjacije potrebne.”⁴¹

Nažalost radio se o zaista malom broju slučajeva Kojima se građanima Bosne i Hercegovine ukazivalo na suštinske stavke i svrhu samog popisa stanovništva. Iz svega navedenog, mogli bi istaći da je mnogo više ljudi bilo po uticajem propagande sa ciljem naglašavanja identiteta, umjesto naglašavanja svrhe i suštine popisa stanovništva, te da će umjesto medijskih članaka i priloga jednostavno predstavljati rezultate biti veliki bro j i onih koji će im selektivno pristupati u analizi, oslanjajući se na rezultate o etničkoj i nacionalnoj pripadnosti i plasiranju propagandnih poruka na nivou straha i potencijalnih opasnosti od “onih drugih”.

Bez obzira što su zabilježene brojne neregularnosti, popis je ipak uspješno priveden kraju, a prvi preliminarni rezultati popisa objavljeni su 5. novembra 2013. godine, međutim iako su prvi zvanični rezultati popisa najavljavani za april ili maj 2015. godine, kako je za medije izjavio Pieter Everaers, direktor pri Evropskom uredu a statistiku EUROSTAT) nažalost nisu objavljeni tada.⁴²

5. Rezime drugog dijela

Iako smo u proteklom periodu, a nakon održanog Popisa 2013. godine imali neke analize rezultata popisa, kao što je posebno izdanje Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, urednika Ivana Cvitkovića, pod nazivom “Demografske i etničke promjene u BiH”, nije se promijenila politika usmjerena na jačanje države. Dijelovi ove knjige obrađeni su od strane više autora i po različitim temama koje su mogle doprinijeti strateškom djelovanju u oblasti, obrazovanja, zapošljavanja, demografskim politikama, odnosno imati pozitivan uticaj na stabilizaciju i razvoj Bosne i Hercegovine. Međutim, trenutno je prisutna opšta histerija među stanovništvom koje

⁴¹ Kurtovic-Zaimovic, Lajla - Fetahagic, Sead - Huskic, Adnan - Makul, Anes - Mlinarevic, Gorana: Popis 2013 u Bosni i Hercegovini - Ekonomska, socijalna i politicka analiza. Sarajevo: Asocijacija Alumni Centra za Interdisciplinarne postdiplomske studije (ACIPS), 2013.

<http://www.acips.ba/bos/uploads/istrazivanja/20130528%20ACIPS%20Popis%202013%20FINAL.pdf>

⁴² Prvi rezultati Popisa stanovništva u BiH u aprilu ili maju 2015., klix.ba

Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/prvi-rezultati-popisa-stanovnistva-u-bih-u-aprilu-ili-maju-2015/141121115> (21.11.2014.)

bezglavo napušta svoju zemlju, Bosnu i Hercegovinu. Povremeno su prisutne i marketinške kampanje koje promovišu boji život izvan Bosne i Hercegovine. Potpuno odsustvo patriotizma je primjetno u svim sferama. Država je slaba, a propaganda jaka.

Svjetska populacija se povećava, a mi u Bosni i Hercegovini imamo kontinuiran proces smanjenja broja stanovništva. Za to nije kriv samo rat (1991.–1995.), postoje i drugi razlozi koje treba dobro istražiti i analizirati (odgađanje sklapanja braka, ekonomska neizvjesnost, politička nestabilnost i slični procesi). Naša država nema odgovor na ova pitanja, ni deset godina nakon posljednjeg popisa, pri čemu nema ni naznaka za pripremu novog popisa, a mediji nameću teme odlaska, raznih ponuda za posao u inostranstvu itd. Možemo zaključiti da je Popis iz 2013.godine još jedna propuštena prilika za boljitak Bosne i Hercegovine.

Treći dio

6. Istraživanje i analiza

6.1. Postupak analize sadržaja

U ovom istraživanju bit će primjenjena kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja, koji obuhvata online istraživanje tekstova na temu popisa i depopulacije sa ove vremenske distance, kao i upoređivanje sa rezultatima online ankete.

Lista portala iz Bosne i Hercegovine čiji sadržaj će biti sastavni dio analize sadržaja u ovom vremenskom periodu oduhvatat će specifične primjere analiza sadržaja tekstova koji se bave ovom temom: balkans.aljazeera.net, klix.ba, slobodnaevropa.org, zurnal.info, poskok.info, avaz.ba, nomad.ba, buka.com, bhrt.ba, n1info.ba, dnevno.ba, osobodjenje.ba

6.2. Specifični primjeri ohvaćeni analizom sadržaja

Uzimajući u obzir vremensku distancu završetka rada važan je osvrt stručnjaka sa ove tačke gledišta na protekli period, stanja u kojem se nalazi Bosna i Hercegovina i rezultata popisa iz 2013. godine. Zbog toga sam odlučila izdvojiti i analizirati intervju stručnjaka koji obrađuju upravo na taj način ovu temu.

Kao prvo navodim mišljenje prof. Asima Mujkića na temu popisa. Interesantno je to što je tekst objavljen 02. oktobra 2013. godine na portalu zurnal.info. U ovom tekstu imamo iznesene stavove koji se baziraju na opravdanoj sumnji u rezultate popisa, kao instrumenta u ostvarenju etničkog prebrojavanja, zasnovanog na dešavanjima koja su prethodila u vezi sa pripremama Popisa 2013. godine.

Asim Mujkić o popisu: Popis je etnopolitički spektakl, građani su nevažni

Mujkić nije siguran šta će se popisom značajno saznati o građanima i njihovom stanju, naglašavajući da nema elementarnih pokazatelja kojima bi se utvrdilo kakva je socijalna struktura u BiH i slično opis u duh

Objavljeno: 02. oktobar 2013. 14:00

Kako je počeo, proces popisa stanovništva u BiH provodi se u pravom duhu dejtonske Bosne - traljavo, neorganizirano i protivrječno - ocijenio je za Agenciju Fena profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu Asim Mujkić.

Naglašava da ima nekoliko zamjerki na popis stanovništva, posebno kada je riječ o tehničkim detaljima, izdvajajući tu činjenicu da popisivači nose popisni materijal svojim kućama.

- To da popisivači nose kući povjerljive lične podatke građana svjedoči ne samo o tome da je kod nas politička kultura takva da se ono što pripada sferi individuuma naprosto ne prepoznaje kao nešto značajno, nego nam to govori općenito kako dejtonska Bosna opterećena etničkim identitetom gleda na svog građanina kao individuuma - kao potpuno nevažnog - smatra Mujkić.

Ocjenjuje da se već potvrđuju njegova ranija strahovanja da je jedino značajno u popisu stanovništva u BiH etničko prebrojavanje.

- Mogli su biti poštene pa jednostavno s kratkim anketnim listićima doći u naše domove i pitati nas koje smo etničke pripadnosti, koja nam je vjera i kojim jezikom govorimo - ističe.

Mujkić nije siguran šta će se popisom značajno saznati o građanima i njihovom stanju, naglašavajući da nema elementarnih pokazatelja kojima bi se utvrdilo kakva je socijalna struktura u BiH i slično.

- Nebitni su lični podaci građana i gdje će sve to biti odloženo, najvažnije je samo da se očita etnička pripadnost. Ovo je, dakle, jedan etnopolitički spektakl kao i izbori, i ništa lijepo ne mogu reći za popis - zaključio je Asim Mujkić.

Smatram bitnim ovdje obraditi i tekst koji navodi konačne rezultate popisa stanovništva 2013. godine, a koji su su objavljeni tek 2016. godine. Tekst je objavljen na portalu aljazeera.net

U ovom tekstu imamo iznesene podatke rezultata popisa, ali i izjave političara koji politiziraju rezultata popisa i usmjeravaju rezultate u pravcu koji im odgovara, u

zavisnosti da li se radi o političarima iz Federacije ili Republike Srpske.

Rezultati popisa: U BiH živi 3.531.159 stanovnika

29 Jun 2016

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine objavila je konačne rezultate Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini provedenog 2013. godine.

Prema konačnim, međunarodno usporedivim rezultatima popisa stanovništva, u BiH živi 3.531.159 stalnih stanovnika. Od toga, u entitetu Federacija BiH živi 2.219.220 stanovnika (62,85 posto), u entitetu Republika Srpska 1.228.423 stanovnika (34,79 posto) te u Distriktu Brčko 83.516 stanovnika (2,37 posto).

Predsjedavajući Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović poručio je, tokom boravka u Berlinu, kako će objavljivanje rezultata popisa stanovništva “izazvati dodatne nervoze u dijelu BiH zbog čega će trebati vremena da se to sanira”.Kada je riječ o nacionalnoj strukturi, u BiH živi 50,11 posto stanovnika koji su se izjasnili kao Bošnjaci, njih 30,78 posto izjasnilo se kao Srbi, a Hrvata je 15,43 posto. Nacionalno se nije izjasnilo 0,77 posto stanovništva, dok je manje od tri posto u kategoriji ‘ostalih’, u što ulaze pripadnici 17 nacionalnih manjina te druge etničke skupine.

“Mi smo svi suvlasnici države BiH i procesa koji vladaju u njoj i zato će trebati donijeti mudre odluke. Svakako ćemo vidjeti način i amortizirati reakcije. Do ovoga časa političari nisu mogli intervenisati. Sada možda možemo donositi odluke koje će ublažiti nervozu koja će nastati”, rekao je Izetbegović.

Po entitetima, u Federaciji BiH živi 70,4 posto Bošnjaka, Hrvata je 22,4 posto, a Srba 3,6 posto, dok u Republici Srpskoj živi 81,5 posto Srba, 14 posto Bošnjaka i 2,4 posto Hrvata. U Distriktu Brčko živi 40,3 posto Bošnjaka, potom 34,6 posto Srba te 20,7 posto Hrvata.

Kada je riječ o jeziku koji koriste stanovnici BiH, bosanski govori 52,86 posto, srpski 30,76 posto, a hrvatski 14,6 posto stanovništva.

Prema vjeroispovijesti, u BiH živi 50,7 posto muslimana, 30,75 posto pravoslavaca te 15,19 posto katolika.

Prema posljednjem popisu, obavljenom u bivšoj Jugoslaviji tokom 1991. godine, u BiH je živjelo 4.377.033 stanovnika, od čega Muslimana 1.902.956, Srba 1.366.104, Hrvata 760.852 te Jugoslovena 242.682. To znači da je na popisu 2013. godine bilo 845.874 stanovnika manje.

Sarajevo najveći grad, a Banja Luka najveća općina

Prema prosječnoj starosti stanovnika, BiH je najmlađa država u užoj regiji jer je u Hrvatskoj prosječna starost stanovnika 41,7 godina, a u Srbiji 42,2 godine. Grad s najviše stanovnika je Sarajevo koje broji 275.524 stanovnika, a općina s najviše stanovnika je Banja Luka u kojoj živi 175.042 stanovnika. Prosjek starosti stanovništva je 39,5 godina.

Visokoobrazovanih u BiH je najmanje u regiji, odnosno 12,7 posto, dok ih je u Hrvatskoj 16,38 posto, slično kao i u Srbiji.

Stopa nepismenosti u BiH je 2,82, pa je ona i po tome najlošija u regiji. Srbija ima postotak od 1,96 posto nepismenih, a Hrvatska 0,8 posto.

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini proveden je od 1. do 15. listopada 2013. godine. Nakon niza odgađanja i sporenja u vezi s objavom rezultata Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini, a nakon sjednice Centralnog popisnog biroa Bosne i Hercegovine održane 18. svibnja, priopćeno je kako je usvojena metodologija obrade podataka popisa stanovništva.

Prvi preliminarni rezultati objavljeni su 5. studenog 2013. godine.

Tada je objavljeno kako su popisane 3.791.622 osobe, što u odnosu na konačne rezultate predstavlja razliku od 260.463 osobe.

Na upit Al Jazeera reporterke Arduane Pribinja o toj razlici, odgovoreno je kako te osobe “nisu zadovoljile metodološke i zakonske pretpostavke” u procesu obrade podataka.

Krajnji rok za objavu konačnih rezultata popisa stanovništva bio je 1. srpnja ove godine.

RS neće priznati rezultate

“Republika Srpska će, u skladu sa zaključcima Narodne skupštine Republike Srpske, aktivno koristiti sva pravna, politička i druga legalna sredstva da bi na prihvatljiv način bile otklonjene nezakonitosti u radu zajedničkih organa i institucija, kojima se krše ustavna, zakonska načela, vitalni interes i ugrožava položaj i uloga Srpske u okviru BiH”, rekao je Čubrilović. Predsjednik Narodne skupštine Republike Srpske Nedeljko Čubrilović ponovio je kako u tom bh. entitetu “neće priznati, niti objaviti rezultate popisa stanovništva u BiH, jer nisu vjerodostojni i upotrebljivi”.

Članovi Centralnog popisnog biroa iz RS-a ranije su se povukli iz tog tijela i odlučili kako više neće sudjelovati u njegovom radu, osim ako direktor Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine Velimir Jukić ne povuče odluku o jedinstvenom programu obrade podataka popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Odlukom Narodne skupštine, RS nije prihvatio usvojenu metodologiju za obradu podataka popisa, zbog neslaganja o načinu tretiranja rezidentnih stanovnika.

U skupštinskim zaključcima je navedeno da organi i institucije RS-a neće priznati ni objaviti rezultate popisa čiji sadržaj smatraju spornim i neće proizvoditi nikakva pravna djelovanja.

Prema stavu predsjednika RS-a Milorada Dodika, najavljena objava rezultata popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini “dodatno će usložniti situaciju u Bosni i Hercegovini”.

Ponovio je stav po kojem je RS protiv usvojene metodologije za obradu popisnih podataka, uz napomenu kako nije dobro ignoriranje volje tog bh. entiteta.

U međuvremenu su i predstavnici Saveza za promjene upozorili kako je potrebno dodatno vrijeme da se sve odluke i aktivnosti u vezi s popisom vrate u zakonske okvire te su pozvali da se objava rezultata odgodi do 30. studenog 2016. godine.

Izvor: Al Jazeera i agencije

Navodim i osvrt prof. dr. Faruka Hadžića koji je objavljen na portalu nomad.ba, koji nakon duže vremenske distance analizira rezultate popisa iz 2013. godine i obrađuje ovu temu kroz prizmu ekonomskih pokazatelja, propuštenih prilika kroz godine navodeći problem depopulacije stanovništva i kako će to ozbiljno naštetiti ekonomskoj stabilnosti Bosne i Hercegovine.

Hadžić: Šta bi otkrio novi popis stanovništva?

26. septembra 2021.

Faruk Hadžić

Sjećam se tog dana, kao da je jučer bilo, kada je neko pozvonio na vrata. Gospodin na vratima se predstavio kao osoba zadužena da obavi Popis stanovništva za naš kvart. Iako je u pitanju popis „stanovništva“, koji ima prvenstveno ekonomski značaj, kao i mnogo toga drugoga u Bosni i Hercegovini pretvoren je u političko pitanje. Neki podaci sa Popisa, zbog dužine obrade kasnije nisu toliko ni bitni, poput nivoa zaposlenosti i nezaposlenosti, ali mnoga pitanja poput broja stanovnika po općinama, godinama starosti, broja stambenih jedinica i slično, predstavljaju odličnu osnovu na istraživače. Mnoge istraživačke projekte sam upravo i sam pisao na pozivajući se na podatke sa Popisa. Od tada je prošlo već osam godina i pitanje je kada će se novi Popis uopšte i desiti.

Zašto je bitan Popis stanovništva?

Odgovor na pitanje nije jednostavan i zavisi u mnogome kome pitanje postavite. Ako pitate političare, oni će vam odgovoriti da je popis bitan da bi se vidjelo koliko kojeg konstitutivnog naroda živi u nekom dijelu Bosne i Hercegovine i ukupno kada se gleda na nivou države. Ako pitate ekonomiste, onda su mnogo bitniji socio-ekonomski podaci, jer od toga u mnogome zavisi kreiranje i ekonomske politike. Cijela jedna knjiga sa rezultata Popisa upravo su „Ekonomske karakteristike“. Šta mislite da li je uopšte bitno znati koliko imamo nezaposlenih radnika prema stručnoj spremi, ili koliko nam je stara u prosjeku radna snaga, ili recimo koliko je zaposlenih radnika starije od 50 godina? Da li je bitno znati koliko imamo nepismenih osoba ili koliko imamo mlađih od 15 godina?

Svi ovi podaci istraživačima pružaju odgovore na brojna pitanja, poput koliko će se djece upisati u osnovne škole svake godine, koliko će nam porasti broj penzionera, koliko možemo očekivati novih ulazaka u radnu snagu i kada će nam trebati više finansijskih sredstava za penzije. Čak i za politiku ovaj broj sa popisa može biti interesantan, jer kroz praćenje kretanja prirodnog priraštaja, u našem slučaju negativnog prirodnog priraštaja, mogu procijeniti koliko će ljudi izaći na izbore. Kada smo već kod izbora, onda ne mogu, a da ne spomenem i Centralni birački spisak i koliko je on prenapuhan osobama kojih nema. Popis stanovništva je pokazao da nas je u 2013. godini živjelo 3.531.159. U ovaj broj su uključeni i mlađi od 18 godina, kojih je bilo 692.701. Drugim riječima, broj potencijalnih glasača je bio 2.838.458. Naredne, 2014. godine, broj glasača prema Centralnom biračkom spisku je bio za 423.871 veći nego što je broj mogućih glasača sa Popisa. Za svaku godinu, čak i ako zanemarimo da uopšte postoji problem iseljavanja, možemo izračunati broj mogućih glasača, uvažavajući broj rođenih, broj umrlih i broj onih koji si stekli pravo da mogu glasati na izborima. Ako bismo otišli korak dalje i izlaznost na izborima usporedili sa procjenom Agencije za statistiku BiH iz 2018. godine da nas živi 2,7 miliona, onda bismo vidjeli da ustvari imamo jako veliku izlaznost građana koji fizički žive u Bosni i Hercegovini.

Navest ću vam samo jedan primjer koliko podaci koji se prikupe kroz Popis mogu pomoći u kreiranju određenih politika, a odnosi se na broj stanova. Za politiku je to potpuno nebitna statistička kategorija, ali za kreatore politika vrlo značajna. Prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva iz 2013. godine, u BiH ukupno je bilo 1,607 miliona stanova, koji su zauzimali površinu 119,52 miliona m². Većina ovih stambenih jedinica je izgrađena u periodu 1971-1990. Ako pretpostavimo da su se stanovi poslije 2001. godine gradili prema standardima energetske efikasnosti, a da stanovi izgrađeni prije 2000. godine nisu, onda ukupni potencijal za ulaganje u energetske efikasnost stanova iznosi 1,286 miliona. S obzirom da prosječna veličina stana iznosi 74,33 m², minimalna neophodna ulaganja u energetske efikasnost stambenih objekata iznose na izborima 95,602 miliona m². Godišnjim privatnim i državnim ulaganjem od 500 miliona KM u energetske efikasnost stanova, bilo bi potrebno 16 godina da se ovaj broj zgrada u potpunosti utopli. Ukupna investicija, prema ovoj računici, iznosila bi 12 milijardi KM! Ovi podaci pokazuju koliki tržišni potencijal ima naš građevinski sektor, a što je opet bitnije u dijelu tranzicije vezano za energetske nezavisnost i prelazak na obnovljive izvore energije. Šta ćemo sa rudarima koji će biti tehnološki višak. Evo mogućnosti da se napravi tranzicija koja se neće socijalno osjetiti.

Trebam li dodatno spominjati kakve bi efekte ove mjere imale na rast BDP-a, zaposlenosti i usporavanja iseljavanja?

Ako se vratimo na pitanje koliko nas ima fizički u državi, a pod tim ne mislim pod jednim, drugim, trećim i ostalim, onda možda možemo pronaći odgovor na pitanje hoće li biti novog Popisa stanovništva u nekom od narednih desetljeća. Nije tajna da se stanovništvo iz ovog regiona iseljavanja. Nedavno sam radio istraživanje vezano za broj izdatih stalnih dozvola za građane regiona. U periodu 2014-2019. iz našeg regiona je 227.986 građana više dobilo stalnu boravišnu dozvolu u zemljama EU. Od ovog broja, najveći je udio, imate jednu priliku da pogodite, došao iz naše države i to 47,7% svih izdatih dozvola. Jednostavnim jezikom, svaka druga izdata stalna boravišna dozvola u EU je bila za građane naše države. Zašto je ovaj podatak bitan? Razlog je jednostavan – smanjivanje glasačkog tijela, što bi u slučaju ažurnosti biračkih spiskova, značilo veću izlaznost i manju manipulaciju za glasanje. Da se ne lažemo, ako je moguće da mrtvi „glasaju“, zašto onda ne bi i živi, koji žive vani.

Druge zemlje se užurbano pripremaju da popisivanje stanovništva, koje je prolongirano zbog pandemije covid-19, jer je to pitanje koje je bitno za definisanje razvojnih politika. Za razliku od drugih zemalja, koje će omogućiti i elektronski način prikupljanja podataka, u Bosni i Hercegovini stalne političke blokade stvaraju probleme koji za obične građane i nisu baš problemi. Da li ste negdje čuli da smo mi uopšte najavili kao mogućnost da će se novi popis održati 2023. godine?

Od mnogih kolega, koji se bave pitanjima demografije i iseljavanja stanovništva, često čujem mišljenje da bi novi popis pokazao porazno stanje broja građana koji žive u određenim sredinama, što je direktna posljedica štetnog političkog djelovanja, stalnih svađa i blokada. Potvrdili bi se brojevi koje već manje-više znamo o broju izdatih dozvola, potvrdile bi se svakodnevne slike naših građana ispred stranih ambasada i konačno, potvrdilo bi se, kao na referendumu, šta građani misle o tome kako politika vodi ovu državu. Podaci bi naravno pomogli i preduzećima da znaju mogu li pokretati i u kojem obimu investicije, jer ako neko napravi fabriku, ko će u njoj raditi? Hoćemo li imati dovoljno učenika i studenata narednih godina i koliko će nastavnika i profesora ostati bez norme zbog toga?

Ako bismo čak i hipotetički uspjeli da se dogovorimo i održimo novi popis 2023. godine, ostaje pitanje šta će taj popis popisati – građane koji fizički žive u državi ili naše državljane koji žive vani, a koji bi došli u periodu održavanja Popisa i nakon toga se vratili u svoju „drugu domovinu“? Sve je do politike, samo što postoji jedna razlika u odnosu na druge zemlje. Dok druge zemlje žele da znaju koliko imaju stanovnika kako bi mogli da koriste podatke kao osnovu za provedbu razvojnih ciljeva, naša politika možda ima i cilj da se ne zna koliko nas zaista ima, jer bi se time do kraja ogolio njihov doprinos našem društvu od posljednjeg Popisa.

Izdvojila sam i intervju dana koji je uradio Dragan Markovina sa Fra Ivanom Šarčevićem koji je objavljen na portalu Oslobođenje.ba, a posebno je bitan iz razloga što ističe ulogu vjerskih zajednica na ovim prostorima, značaju pamćenja i opraštanja, ali i dominantnoj ulozi politike u Bosni i Hercegovini kroz istoriju.

Fra Ivan Šarčević: Nama je nezgodno gledati ljudima u oči

Intervju dana 28.04.2023 u 11:09 h

Dragan Markovina

Franjevački teolog, nekadašnji gvardijan Samostana na Bistriku, napisao je čitav niz bitnih knjiga, a saradniku Dana i autoru emisije O kanala U kontru čini se da je jako bitno da u sadašnjem kontekstu Bosne i Hercegovine, jednog dosta nervoznog društva i odnosa, poruke tih knjiga i dođu do što šire javnosti. Za Dane smo iz veoma zanimljivog razgovora koji se može pogledati na YouTube kanalu O kanala, izdvojili dijelove koji se odnose na pomirenje, odnos bosanskih i hercegovačkih franjevaca, te odnos Hrvata prema BiH

Markovina: Imam dojam da javnosti više nisu spremne čuti ništa, da su toliko zadane da možete biti prisutni u javnosti, možete reći, napisati, puno je portala, putem društvenih mreža to dođe manje-više do šireg kruga ljudi, ali kao da se odbija od zid. Ako se neko s tobom a priori ne slaže ili ga iz nekog razloga nerviraš ili ne dijeliš stav određene grupe ljudi, ne dopire ni do koga.

Šarčević: Mislim da smo sada ušli u jednu opću oznaku našega globalnog društva. To je kod nas samo pojačano ovim troetničkom razdiobom da smo mi u biti tri društva. Odnosno, tome se ide:

tri naroda, tri društva, tri medijske scene. Ali, kad gledamo i sa ovim modernim tehnologijama sa internetom, mi smo ušli u razdoblje globalnog indiferentizma jedni prema drugima. Nama je nezgodno gledati ljude u oči, mi sada gledamo radije ekrane, a kamoli slušati. To je jako zahtjevno, to je uvijek bilo zahtjevno. Mislim da nama suvremene tehnologije i suvremeni političari nude gotova rješenja i tu gledam presudnu ulogu triju sfera, ne znam koja je kada važnija. To je crkveno-religijska jer tu se uči slušati na dobar način Božju riječ, nešto što je, kako bih kazao, neosvojivo, što je transcendentno, što ne može čovjek zgrabiti odjednom. To su škola, gdje se uči također jednoj drugoj vrsti transcencije, osobito kroz književnost. Što se ono kaže šta je pisac htio reći, to je jako bitno i da ne svedemo sada na nekakve svoje kako nama odgovara. I mediji. Nama nedostaju interpretirajući mediji. Znači, edukativno-interpretirajući mediji govore ovako: kažu za vas da ste vi to i to. Šta to znači? Ako je uzeo vlast nad medijem, onda on mora ne producirati samoga sebe, nego po nekakvim kriterijima moralnosti, pa ako je i vjerski, onda po kriterijima vjere govoriti, bez prozelitizma, nego stvarati ljude da budu slobodni da se odluče.

Dakle, mislim da ste dobro primijetili da je nama pitanje slušanja. Ja se uvijek sjetim sjajne rečenice Časlava Miloša prepuno je poluotvorenih usta koja se nikada nisu izrekla. To je sjajno, to se može mjeriti od obitelji pa nadalje. Pa ko se to od ljudi izrekao, ko je to izrekao određenu vrstu patnje negdje, kad je sve građeno da te ušutka? Mislim da nije naša manjkavost. Evo, ja bih se sada pozvao na razdoblje socijalizma. Bolje da je prošao zbog neslobode, recimo, religijske, ali se u obrazovnom smislu ipak njegovala određena vrsta mišljenja, određena vrsta slobode govora. Ne uvijek, neću reći, ali kad mi to sada gledamo, sada bi došla kao velika sloboda. Sad mi imamo unutarnje prisile. I, ako mogu još ovo, Dragane, baš zato što je previše toga što nama nedostaje, mogli bismo kazati, to su i drugi autori govorili, možda neće u našim društvima ubiti Proroka, neće, ali njegovu će riječ utopiti u kakofoniju, u Babilon bezbrojnih glasova, u kontekst medija gdje može i ovo i ono.

Ne može. Ne može našim medijima. Jer, šta su mediji ovdje? Kad su se počeli kvarti, da sada ne imenujem koji? Kad oni kažu e, trebamo čuti i drugi glas, onda je voditeljima drago da naprave ring u emisiji. Pa šta će ring? Da dođu da suoče dva suprotna mišljenja. Čekaj, nije to dobro za javnost. Kako odgaja djecu? Valjda vrednote nudi? Ne, on cvate kad su se oni "potukli" u studiju. E, od onda kad su počeli, kad je kazano da na jednaku razinu ide nemoralni ili čak bolje kazano amoralni stav. Jer, u religijskim institucijama postoje amoralni ljudi, ovo ozbiljno govorim, koji

uopće nisu osjetljivi za moralno. Moli se Bogu, što kažu u Hercegovini, k'o 100 đavli, ali amoralan je uopće za odnos prema vrednotama. Ako to ima jednaku vrijednost sa moralnim ljudima, to društvo mora padati.

Markovina: Napisali ste knjigu o pamćenju i opraštanju. To je, mislim, najbitnija tema, iako bih volio da je ostavljena iza nas. Čini mi se, evo, mogu iz osobnoga iskustva reći, da je ideja suočavanja s prošlošću ovih društava, ovih ljudi, zapravo poražena nakon 30 godina, da manje-više dobar dio javnosti zna, možda ne zna u detalje, ali u nekim općim crtama, šta se ovdje događalo i ko je kome šta radio, u kojim količinama, s kojom idejom, i da to ljude ili nije briga ili odobravaju ili ne žele priznati da odobravaju pa se prave da ne znaju. Ali, u svakom slučaju, čak i da su potpuno indiferentni, što jako mali broj ljudi jeste, ipak svako ima neku traumu ovako ili onako, zašto je to i dalje politička tema? Dakle, zašto nije moguće staviti ta duboka ljudska pitanja opraštanja, pamćenja u neku intimnu sferu, izmaknuti ih iz strasti javnog prostora i posvetiti se racionalnom razgovoru oko zajedničke zemlje, što ćemo raditi u budućnosti. Nekako kao da se eksploatiraju užasi, traume i žrtve ljudi. Ali to traje 30 godina. Još je bilo razumljivo možda nekoliko godina nakon rata, ali imam dojam da je to sad intenzivnije nego što je bilo kad je rat neposredno stao.

Šarčević: Mislim da je to općeljudska tema, jako bitna, radikalno bitna. Nije to samo što se tiče ovoga rata. Oba smo svjedoci i obiteljski i različiti makar dolazili nas dva iz različitih kutova, koliko je Drugi svjetski rat ostavio neriješenih pitanja unutar, recimo, hrvatskoga naroda, te pitanje Jasenovca, Bleiburga i svega. To govorim namjerno, zbog toga što je to doista, ovo što Vi kažete, političko operiranje nečim što je tako delikatno i traumatično, zahtijeva opet određenu vrstu iznimne delikatnosti. Ja bi kazao ovako: nisu ni partizani, komunisti odmah iza rata slavili sve svoje pobjede. I odjednom se počelo namnožavati. Pa zašto je Vicko Krstulović pobjegao iz Beograda? Odjednom je vidio da niču neki prvoborci, neki ljudi sa limenim prsima, sve je to od nagrada.

Slično je to i ovdje. To je jedna od stvari, jer je to politički profitabilno, jer to je ta amoralna razina, neki se ljudi bogate na patnji drugih. Ja bih krenuo baš od ovoga najdelikatnijeg: svi ljudi koji su doživjeli stvarne muke, ne pričaju puno o tome. To je jezivo! Ko je razgovarao, recimo, s majkama u Srebrenici ili nekim majkama iz drugih područja ili ko je pratio, recimo, ispovijesti jasenovačkih

žrtava koje su ostale, onda ti ljudi često uopće ne govore o mučiteljima, nego govore šta je čovjek, da li su oni toga dana mogli nešto učiniti da spase tog svog bližnjeg. Ne svi, ali mislim da tu ima nešto. Imamo mi dobrih književnih djela koja su to tematizirala naših i sada živućih autora, mislim da je Bosna i Hercegovina prepuna jako dobrih tih tekstova i zato je dobro to čitati da bismo mogli naći ključ kako se suočiti sa tim.

Mislim da religijske zajednice nisu, a to je primarna zadaća jer monoteistički pogled ili vjera u Boga jest u Boga koji je milosrdan i milostiv, koji prašta. Uzmite kod muslimana kad je džezaza, imam na kraju pita halalite li tri puta. To može biti smiješno, ali to je jako bitno. Znači, nema ni njemu ni nama opstanka bez opraštanja. To su tako radikalne stvari. Naravno da mi, kako smo licemjeri, munafici, preko toga svega brzo prelazimo. Dakle, ja bih ovako kazao, da sumiram, to je tema koja je krucijalna za ovo društvo. Smatram, recimo, na modelu Srebrenice, to je ključ ove zemlje, jedan od ključeva budućnosti ove zemlje, ma ne u smislu kao pitanje praštanja, kao pitanja, recimo uvjetno, srpskog suočavanja s vlastitom prošlošću i Bošnjacima kako nositi tu patnju. Jer i Srebrenici uzimaju tapiju neki na Srebrenicu. Ja sam govorio sa nekim prijateljima, pa ne možeš ti sad govoriti jedino je tako Srebrenica, to je mnogo šire, ne da se kaže može svakako, ne, ne, ne, tu je počinjen genocid ne samo što je presuđen, ma mislim sad sam ja čekao da neko nešto presudi, ali isto tako evo postoji vlast nad praštanjem.

Nisam namjerno u svome naslovu na knjizi, da sebe ne reklamiram, stavio *pomirenje* jer je to u prostoru transcendentnoga, Boga. Zašto? Pa zato što iz čovjeka kad mu se, evo, u osobnom životu čini da je oprostio nekome, odjednom izbiju otrov, gorčina. Sam sebi kaže pa rekao sam, nije, nije bijes... E, to je trajan proces. Ja sam se tu malo držao, recimo, nekih autora koji govore da je nemoguće oprostiti i nema toga koji može uzeti vlasništvo nad žrtvom da bi on u ime žrtve opraštao i, recimo, Derride koji sjajno govori, gotovo rekao bih kršćanski, vjernički, da se oprašta samo ono što je neoprostivo, što je neokajivo, jer to jedino ima smisla. Ja sam sklon tome, uvažavajući ovo ko će to u ime jasenovačkih, škabrinjskih, vukovarskih, srebrenički žrtava oprostiti? Jer to nije, to samo ljudi misle, zato ste vi to dobro rekli, da dođu naši političari i onda mašu time. S time se ne smije mahati, to je u nebo vapijući grijeh ako govorim iz neke biblijske perspektive. I ovo što Derrida govori, to je taj izazov. Jer stvarno jeste tako. Pa oprašta se stvarno neoprostivo, inače, to je neka trgovina, to je nekakav... Kao što se istinski daruje nešto do čega ti je jako stalo, ne nešto onako, to onda nije dar. Ne bih želio kazati da je u praksi jako teško to ostvariti, ali, želim naglasiti,

s pravom ste kazali da je to znak kako budemo išli dalje u budućnost, naše će se traume kako starimo, sve dublje zavljučiti u nas i sve ćemo biti nervozniji, sve lošiji ljudi u tome smislu.

Markovina: Kakav je odnos franjevacu Bosne srebrene i Hercegovačke provincije?

Šarčević: Temeljna razlika je u političkomu razumijevanju. Ja njih nazivam u nekom smislu svojom braćom, mi smo u istome narodu. Politika je tu predominantna i rekao sam to. Hercegovačka zajednica nije, po mom mišljenju, ni od vrha pa ni do dna raščistila sa nacionalističkom poviješću. Navešću primjer, to se meni uvijek prigovara. Partizani su koncem rata, još rat nije završio, ubili neke hercegovačke franjevce na pravdi Boga i to su stvarno mučenici, tu nemam dvojbi. Ali, hercegovačka zajednica ne pravi distinkcije između onih koji su sudjelovali u zločinačkom ustaškom režimu. Recimo, navešću jednoga, Glavaša mlađega, koji je bio u Budakovom uredu mimo zabrane koja je od generala došla da se franjevci ne uključuju u ustaški režim. Ja to ne govorim zbog toga da obezvrijedim svoju braću Hercegovce, nego da se kaže pa to vam je zato što obezvrjeđujete čiste žrtve mučenike. To navodim kao primjer.

Među njima ima jako puno dobrih. Jako puno..., ima dobrih ljudi koji ne vole o politici jer su sami zatrovani. Ja tu zajednicu znam, ne bih želio o njima pričati, ali mislim da je ovo bitno za nas, dakle, i zbog našeg zajedničkog života i naše zajedničke upućenosti. Mi smo u istoj zemlji, recimo isto tako, a njihovi se studenti školuju u Zagrebu. Nemam ništa protiv, oni imaju pravo na to, ali bi bilo bolje iz nacionalnih razloga da se školuju negdje u Bosni i Hercegovini. Iz nacionalnih razloga ne samo. To su stalno jedna regresije i defanziva. O tome bi se dalo mnogo pričati.

Naš odnos, isto, prema Bošnjacima, je l' muslimanima, to duga povijest od Alije Rizvanbegovića pa ovamo, to je jako složeno pitanje. Ja bih rekao ovako: izvanjski se to kao poštuje, ali kao i svi ljudi, svatko misli na svoju zajednicu najviše. U tom slučaju mi smo zajednica koja je doživjela baš povijesnu katastrofu, kataklizmu i zajedno sa čitavom Katoličkom crkvom u BiH, s našim katolicima, mi smo devastirani. I kontakata ima, nema tu ja mislim nekakve negdje mržnje, ali ima puno prešućenoga, puno negovora, puno formalnog i nema tu nekih velikih iskrenih kontakata.

Markovina: Bili se gvardijan na Bistriku, tamo Vam je matični samostan, ako se ne varam, sad ste spomenuli školovanje hercegovačkih fratara mahom u Zagrebu. Da li Hrvati iz čitave Bosne i Hercegovine, čak i iz Sarajeva danas, smatraju da je Sarajevo njihov glavni grad?

Šarčević: Vrlo malo ljudi, vrlo malo. Čak i oni koji su nekada iza rata više to smatrali, sada imaju nekakvu stalnu sumnju sve više. Naravno, tome doprinosi ne samo bošnjačka politika nego mentalitet većine, gdje ona, što je teolog Schreiter govorio, drugoga vaporizira, on nestaje ili ga se jednostavno hegemonizira kao šta, odakle ti, kako je tebi sada loše, kako ti to... To je i na drugim područjima, to je jednostavno reakcija velikih, većine. Mislim da je to učinila, naravno, i hrvatska politika, to se zaboravlja. Ja sam nešto malo o tome i govorio. Sarajevo je do te mjere hrvatski grad da je imalo, to je paradoks, to Vi znate bolje od mene, jedno od glavnih sjedišta Francetićeve legije, je li tako. Na Alifakovcu su imali svoje sjedište. To je hrvatska povijest Sarajeva. Ali hrvatska povijest u Sarajevu, što je nemoguće Sarajlijama i vlastima sarajevskim objasniti, jeste i da bi oni trebali podignuti spomenik Matiji Divkoviću, piscu prve knjige na bosančici, koju mi imamo na narodnom jeziku. On ima ulicu, to je lijepo, ali to nije zahvala fratrima, to je za identitet. Evo, mi se ovih dana svađamo oko Tvrta... Recimo, gdje je bio Latinluk, gdje su Andrićevi živjeli? To se jednostavno isključuje. To je jedan od problema.

Hrvatsko pitanje je odavno jedan mit, a Hrvatska do Drine zamijenjena je mitom Herceg-Bosne. To su sve granice koje samo istjeruju ljude odavde i nikako da se spustim u realnost. Da ne govorimo, recimo, o ulozi same Hrvatske ili ljudi koji su odavde otišli, pa imaju kompleks kao kad neko ima možda malo ružnu ženu, onda je ne smije pokazati pred drugima, a voli je neizmerno jer zna da je jako dobra. E, tako i odnos Hrvata koji su otišli odavde, oni ne smiju govoriti o svojoj zemlji, oni se stide svoje zemlje. Ono k'o što je Petar zanijekao Isusa. Srbi su još gori u tome smislu, to što radi Dodik i ostali, sad moram prvi put imenovati nekog političara. Ovo je bio također srpski grad, neki računaju do 150, a neki eto 100 hiljada Srba i to nije od jučer, preko toga se tako ide, ono ništa. Naravno da je i pokvarenoj bošnjačkoj politici jako stalo pa onda je sve naše, šta će nam ti, ne trebaju nam. Evo, to je tako sad. Kako će ići u budućnosti? Pa ide ovako: najviše turista koji dolaze, ovdje sam pa hodam, iz Hrvatske je. Hrvati će zavoljeti Bosnu kad ne bude više Hrvata u Bosni. To je tako..

Izdvojila sam i tekst koji obrađuje temu depopulacije stanovništva objavljenog 2023. godine. Tekst je objavljen na portalu klix.ba

U ovom tekstu imamo iznesene prognoze do 2050. godine u kojima je Bosna i Hercegovina navedena kao država sa prognozom najvećeg smanjenja populacije.

BiH bi do 2050. mogla ostati bez 594.000 stanovnika, među državama s najvećim smanjenjem populacije

22.05.2023.

Izgledno je da će Bosna i Hercegovina biti među državama svijeta koje će imati znatno smanjenje broja stanovnika do 2050. godine, objavljeno je na stranici "World of Statistics (Svijet statistike)".

Kako su objavili, od 2020. do 2050. to smanjenje će iznositi 18,2 posto. Uvidom u posljednje zvanične statističke izvještaje, trenutno u Bosni i Hercegovini živi 3,3 miliona stanovnika, što je manje za 152.300 ili 4,31 posto u odnosu na popis stanovništva iz 2013. To znači da bi Bosna i Hercegovina u sljedećih 30 godina mogla ostati bez 594.000 stanovnika. Dakle, država bi do 2050. trebala imati između 2,7 i 2, 8 miliona stanovnika.

Međutim, koliko bi to smanjenje moglo tačno iznositi nije moguće utvrditi zbog toga što Bosna i Hercegovina ove godine nije provela popis stanovništva, iako je statističko pravilo da se popis provodi svakih deset godina. Uopće se ne nazire kada bi sljedeći popis mogao biti.

Za napomenuti da je utjecajni britanski list Economist u augustu 2020. objavio da će Bosna i Hercegovina biti među državama u kojima će se desiti znatan pad broja stanovnika. Ukazali su da će do 2050. imati upravo 2,7 miliona stanovnika.

Također ovaj list je početkom ove godine objavio da će Bosna i Hercegovina imati najveći odliv mozgova u svijetu - 51,3 posto mladih je zainteresovano za odlazak iz države.

Prema podacima koje je objavio "World of Statistics", države koje će imati veće smanjenje broja stanovnika od Bosne i Hercegovine su Bugarska (22,5 posto), Litvanija (22,1 posto), Latvija (21,6 posto), Ukrajina (19,5 posto) i Srbija (18,9 posto).

Hrvatska je na ovoj listi odmah iza Bosne i Hercegovine (18 posto), dok bi u Sjevernoj Makedoniji to smanjenje trebalo iznositi 10,9 posto.

Tekst koji je takpđer aktuelan u ovom trenutku i relevantan za temu je nedavno objavljen na portalu klix.ba u kojem se govori o novom popisu koji je u pravilu trebao biti realizovan ove godine. Sagovornik je prof. dr. Amer Osmić, vandredni profesor Odsjeka za sociologiju na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

Popis stanovništva je trebao biti održan ove godine: Hoćemo li opet čekati dvije decenije na novi?

09.07.2023.

Iako je još prošle godine bilo sasvim jasno da od popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2023. godine nema ništa, nepoznanica je kada bi se on mogao realizovati.

Posljednji popis u našoj zemlji urađen je 2013. godine, a na njega se čekalo 22 godine.

Novi je, po pravilu, trebao biti realizovan ove godine. Međutim, kada se u obzir uzme činjenica da pripreme za popis oduzmu i do dvije godine dana sasvim je jasno da popisa nema do 2025. godine.

Prof. dr. Amer Osmić, vandredni profesor Odsjeka za sociologiju na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, objašnjava u razgovoru za Klix.ba zašto je važno da se popis vrši u ciklusu od 10 godina.

Naglašava da se i ovo pitanje u našoj državi, nažalost, politizira te zbog toga trenutno ne raspoložemo tačnim podacima o broju stanovnika, a na osnovu kojih bi se pravile razvojne strategije.

"Popis je sa demografsko-inventurnog stanja jedna od najvažnijih baza podataka koje jedna država, jedno društvo treba da ima. Koliko je važna aktuelnost tih podataka svjedoče svi dokumenti koji bi se trebali naslanjati na popis stanovništva, poput strategija i planova razvoja", kaže Osmić.

Naglašava da sve ozbiljne države, koje drže do razvoja svog društva, rade desetociklusni popis stanovništva.

"Dakle, svakih deset godina se ažuriraju podaci te se pravi kratka inventura stanovništva. Nažalost, kod nas ni to pitanje ne prolazi bez politiziranja. Stavio se fokus na to ko je koje etničke pripadnosti od mnogo značajnijih podataka koji su nam potrebni poput kratkoročne, srednjoročne i dugoročne strategije razvoja našeg društva", objašnjava Osmić.

Na naše pitanje kada bi BiH mogla očekivati novi popis stanovništva odgovara da je teško dati procjenu.

"Iznimno je teško dati projekciju kada bi mogli očekivati popis stanovništva koji se trebao održati ove godine, jer ovom godinom završava tih 10 godina gdje bi mi trebali imati jednu jasnu sliku koliko nas još ima tu, da li smo na tri i po miliona ili smo značajno ispod tog broja, što sve projekcije i predviđaju", ističe Osmić.

U normalnim demokratijama, dodaje, process pripreme za realizaciju popisa stanovništva traje oko godinu i po dana.

"Plašim se da kod nas nije to moguće, jer je pitanje politizirano i nema pitanje tu dimenziju da možemo reći kada tačno možemo očekivati. Mene je strah da ćemo mi nažalost dugo čekati popis zbog političke situacije i krize u kojoj se nalazi bh. društvo prouzrokovano donosiocima odluka", zaključuje Osmić.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine u BiH je živjelo 3.531.159 stanovnika. Od toga, u Federaciji BiH 2.219.220 (62,85 posto), u Republici Srpskoj 1.228.423 (34,79 posto) te u Distriktu Brčko 83.516 stanovnika (2,37 posto). Jedini poslijeratni popis u BiH koštao je oko 45 miliona maraka.

Prije 2013. godine popis stanovništva u BiH je urađen 1991. godine.

6.3. Demografski popis i depopulacija stanovništva u BiH - anketa

Podaci online ankete sprovedene u junu 2023.godine pokazuju da je učestvovalo ukupno 215 građanki i građana Bosne i Hercegovine.

Od ukupnog broja osoba koje su popunile anketu, najviše je bilo mladih u dobi između 18 – 29 godina (40%), zatim osoba starosne dobi između 30 – 44 godina (27,9%), zatim (21,4%) starosne dobi 45 – 59 godina, te (8,8%) osoba starosne dobi od 60 – 74 godine i najmanje je zastupljeno osoba starosne dobi 75 – 89 godina (1,9%).

Na pitanje o zadovoljstvu izvještavanja medija o gubitku stanovništva, 69,8% osoba je odgovorilo da je nezadovoljno, a 27% prilično, dok je samo 3,3% odgovorilo da su zadovoljni.

41,4% od ukupnog broja ispitanika odgovorio je da ne smatraju da mediji senzacionalno

izvještavaju o popisima u BiH i regiji, 30,2% njih misli da je senacionalno, dok 28,2% smatrada da je prilično tako.

Na pitanje o uravnoteženosti izvještavanja o nacionalnoj pripadnosti u svakodnevnom djelovanju 71,6% ispitanika smatra da je to prilično tako, 20,9%, dok 7,4% osoba smatra da je uravnoteženo izvještavanje medija o nacionalnoj pripadnosti svakodnevno.

45,6% ispitanika smatra da ne treba isticati nacionalnu pripadnost, zatim kulturu u procentu od 30,2%, a najmanji procenti za iskazivaje nacionalne pripadnosti u domenu ekonomije i medija.

Velika većina ispitanika je odgovorila da mediji u najvećoj mjeri prave medijski spektakl 46,65%, zatim političari sa 45,6% i 7,9% njih smatra da to radi stanovništvo.

73% ispitanika je odgovorilo da mladi najviše napuštaju Bosinu i Hercegovinu iz razloga ekonomske nesigurnosti, 11,2% zbog pravne nesigurnosti, a 9,3% zbog općeg trenda, a najmanje njih smatra da je to zbog straha od sukoba (6,5%).

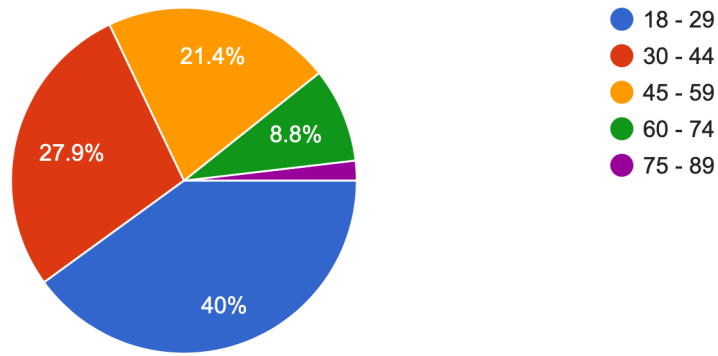
46,5% ispitanika smatra da se demografska depopulacija dešava zbog političke trgovine i 42,8% zbog lične odgovornosti, a najmanje njih misli da je to uzrokovano svjrtkim trendovima i to sa 10,7%.

Najviše sa 38,1% osoba je odgovorilo da prilično prate masovne medije, 34% da prati, a 27,9% njih ne prati masovne medije.

Demografski popis i depopulacija stanovništva u BiH

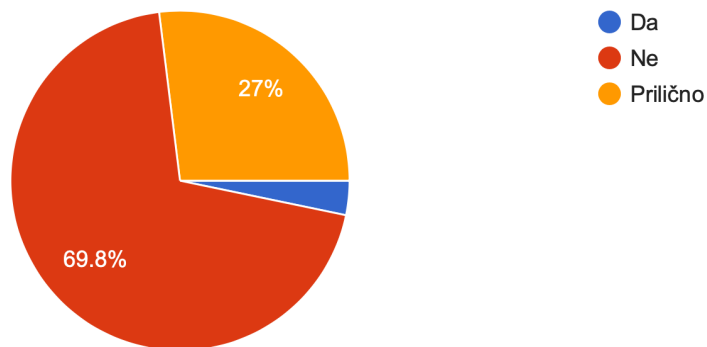
1. Kojoj dobnoj skupini pripadate?

215 responses

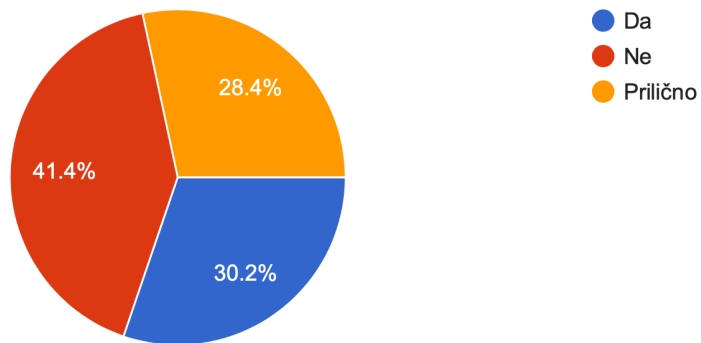
2. Da li ste zadovoljni kako mediji izvještavaju o gubitku stanovništva?

215 responses

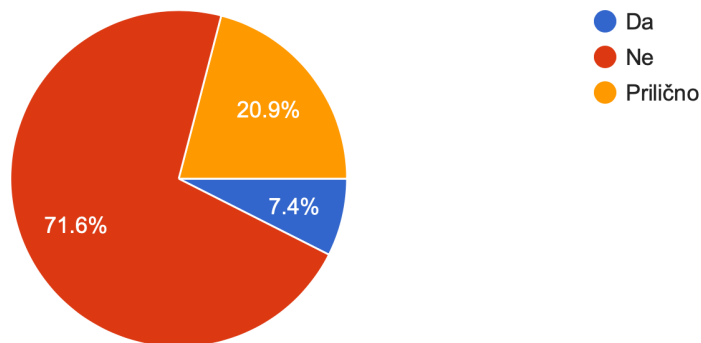
3. Smatrate li da bh. mediji senzacionalno izvještavaju o demografskim popisima stanovništva, bilo da se radi o popisu u BiH ili regiji?

215 responses

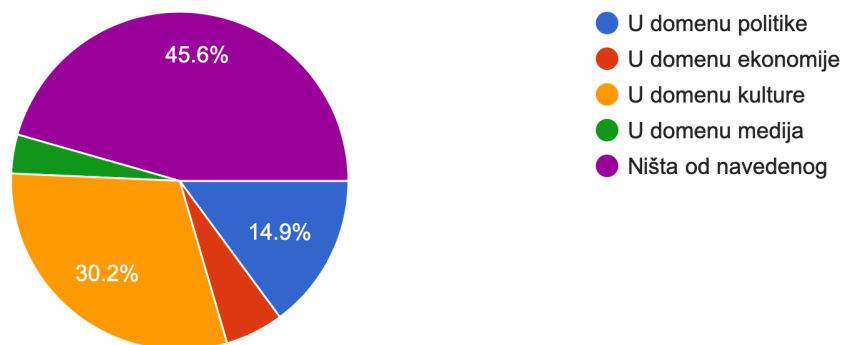
4. Smatrate li da mediji uravnoteženo izvještavaju o nacionalnoj pripadnosti u svakodnevnom djelovanju?

215 responses

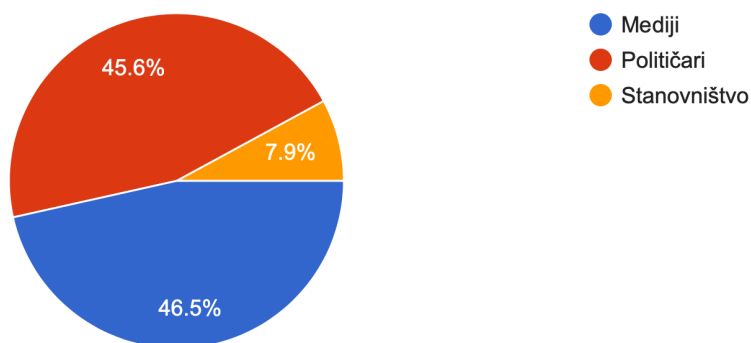
5. Kad je po Vašem mišljenju poželjno isticati nacionalnu pripadnost?

215 responses

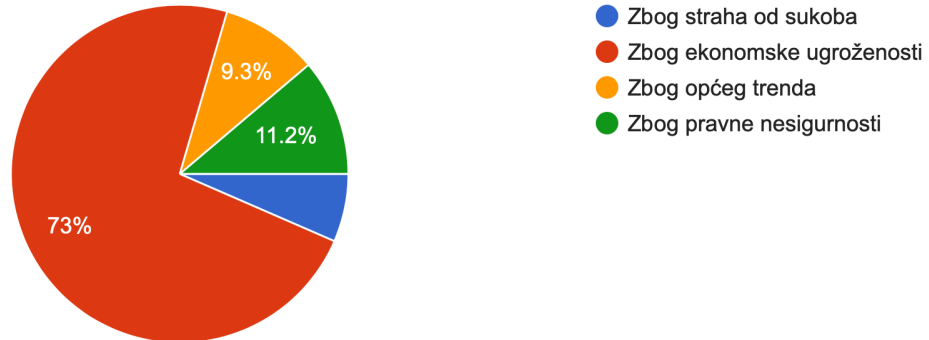
6. Medijski spektakl u vezi demografskih kretanja najčešće određuju:

215 responses

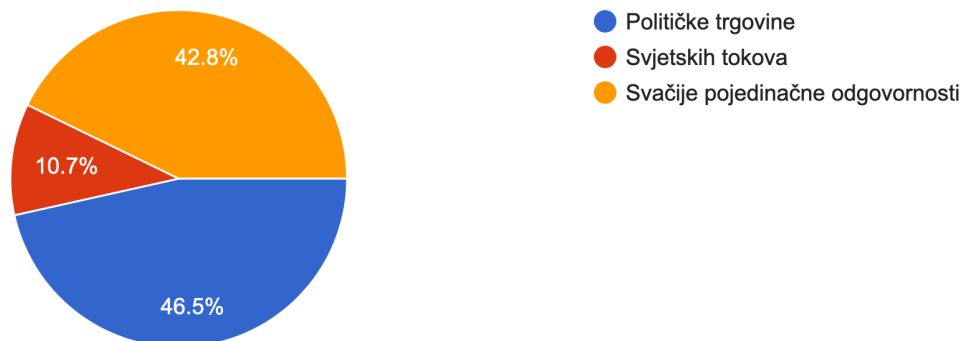
7. Po Vašem mišljenju zašto građani BiH odlaze u inostranstvo?

215 responses

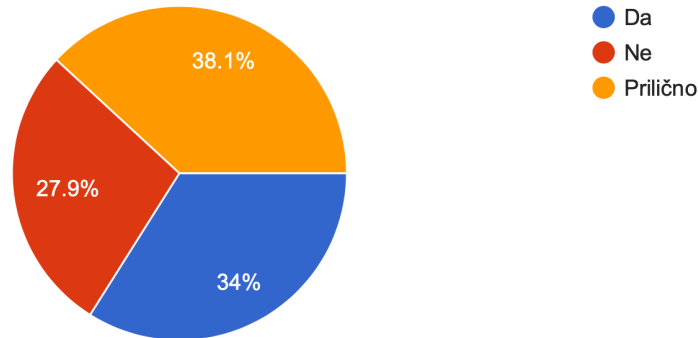
8. Demografska depopulacija u BiH se događa zbog:

215 responses

9. Pratite li masovne medije?

215 responses

10. Imate li nešto dodati na kraju?

- Mediji su kao sedma sila najodgovorniji za opšti haos u društvu.
- BiH treba ekonomski osnažiti i stvoriti povoljnije poslovno okruženje (smajenje poreza, stimulacija i sporta i kulture, nultatolerancija za korupciju, pospiješiti efikasnot i sprovođenje zakona na teritoriji cijele BiH, jačanje turističkih potencijala).
- Unaprijediti sistem obrazovanja.
- Fokusirati se na povratak mladih u državu.
- Senzacionalizam...populizam....stalno podizanje tenzija.....će nas " ubiti"

7. Rezime trećeg dijela

Analizom razmatranog sadržaja i navedenih specifičnih primjera nastoji se razotkriti i ukazati na medijski spektakl i nivo manipulacije razotkriven od strane stručne javnosti i usmjeravanja dijaloga.

Dok je tema popisa stanovništva u medijima nerijetko obrađivana kao dio propagandne kampanje, sve nacije, etniciteti i vjere kojima se ta kampanja bavila, sveo se na borbu za opstanak u neuređenom, korumpiranom i kriminalnom okruženju vladajućih političkih subjekata.

Jasno je da je približavanje Općih izbora 2014. obojilo retoriku u medijima. Gotovo je postala vidljiva mreža sadržaja koji su se pojavljivali „kao naručeni“ i skoro preslikani na svakoj strani. Bilo je dosta slučajeva isticanja nacionalnih i drugih identiteta i usmjeravanja pažnje na taj aspekt popisa. To je rađeno senzacionalističkim pristupom u naslovima, navođenjem sumnjivih izvora informacija, zatim drugačijeg tumačenja istih informacija na različitim stranama, tačnije usmjeravanju pažnje na kreirane događaje tzv. *medijskom spinu*.

To je razvijeno do nivoa, da čak i u slučajevima kada su se izvori informacija činili relevantnim, a pristup objektivnim, uz tekst članka često su se pojavljivale različite ilustracije koje su također često imale manipulativnu ulogu da ukažu na drugog iz ugla straha.

„U medijskom laganju, primat pripada slici. Zato što je moderni čovjek i moderno društvo čovjek i društvo slike. Umjesto klasične izgovorene laži, sve su češće slikovne laži, te takozvane 'medijske ikone'.“⁴³

Medijske ikone u modernom dobu imaju zadatak mijenjanja svijeta stvarajući iluzije o onom što nije i uvjeravanje da to jeste: to je suština modernog senzacionalizma, svijeta glamura filmskih i muzičkih zvijezda, a sada sve više i sa političarima, reklamama sa ljudima koji su sretni, imaju sretnu porodicu, lijepu odjeću, porodičnu kuću, savršeno izgledaju i sl. Kada tu senzaciju prebacimo u politiku dobijemo medijski spektakl koji u zadnje vrijeme postaje naša svakodnevnica.

„Ako građani mogu imati priliku da traže od medija da im polazu račune u pogledu odgovora koje daju na njihova očekivanja, onda nisu pasivni i nisu samo uživaoci usluga.“⁴⁴ Obzirom na ovu odrednicu koju u svojoj knjizi „Etika informisanja“ daje Daniel Kornić, može se reći kako je javnost u Bosni i Hercegovini velikim dijelom pasivna, ali da su vidljive postepene promjene, i to možda najviše u online prostoru. Međutim, tu ima svašta ali ovdje želimo istaknuti činjenicu postojanja dijalogaali i činjenicu da vrlo često sadrži govor mržnje. Uz saznanja da još uvijek veliki broj stanovnika Bosne i Hercegovine ne zna koristiti internet, posebno starije generacije koje se u

⁴³ Fejzić-Čengić, Fahira: „Uvod u teoriju informacija“, Promocult, Sarajevo, 2007. str. 105

⁴⁴ Kornić, Daniel: „Etika informisanja,“ CLIO, Beograd, 1999. str. 137.

pravilu oslanjaju na televiziju kao izvor informacija, gdje je dijalog znatno manji nego u online prostoru, prostor za manipulaciju je veći.

Značajan podatak koji je pokazala analiza sadržaja u ovom istraživanju jeste postojanje propagande susjednih država (prije svega Hrvatske i Srbije) koja je usmjerena onim građanima Bosne i Hercegovine koji svoje matice vide u Hrvatskoj, odnosno Srbiji. Skoro trideset godina od završetka rata, pojedini medijske poruke koje se plasiraju suštinski ostaju gotovo iste: možda manje intenzivne i sa malim razlikama u pristupu. Ipak, otvorena i agresivna propaganda nastavljena je i nakon rata.

Podaci sprovedene online ankete pokazuju da je učestvovalo ukupno 215 građanki i građana Bosne i Hercegovine, od kojih je nažalost 73% odgovorilo da građani BiH napuštaju iz razloga ekonomske ugroženosti, što jasno govori u prilog činjenici da su rezultati popisa iskorišteni u svrhu za koju su u najvećoj mjeri trebali i biti urađeni, a to je za ekonomsku podlogu i razvoj društva vjerovatno nebi imali ovakva odstupanja u vidu masovne depopulacije društva.

Zaključci i zaključna razmatranja

Rezultati ovog istraživanja jasno su pokazali postojanje medijskog spektakla posredstvom medijske manipulacije u javnom prostoru. Odusustvo odgovornosti, neprimjenjivanje adekvatnih mjera od strane države dovelo nas je u situaciju da odlazi veliki broj stanovništva iz Bosne i Hercegovine. Posmatrano sa ove vremenske distance od deset godina u odnosu na godinu popisa 2013., možemo nedvojbeno konstatovati prisustvo kontinuirane kampanje za umanjene značaja države, izazivanje opšte nesigurnosti i nezadovoljstva stranovništva utemeljeno ekonomskim siromaštvom.

1. Sa aspekta analize sadržaja, gotovo je postala vidljiva mreža sadržaja koji su se pojavljivali „kao naručeni“ i skoro preslikani na svakoj strani. Bilo je dosta slučajeva isticanja nacionalnih i drugih identiteta i usmjeravanja pažnje na taj aspekt popisa. Popularizacija pojave tzv. medijskog spina.
2. Prisutni su manipulativni i sumnjivi sadržaji na Internet portalima susjedne Srbije i Hrvatske koji također utiču na formiranje mišljenja javnosti, koji su imali za cilj da usmjere emocije i to od strane političara tih država.
3. Vrlo malo je bilo članaka u BiH koji su se doticali suštinskih pitanja i problema građana i mogućnosti koje nam nudi popis, međutim analizom sadržaja sa ove vremenske distance, trenutno je primjetan kritički osvrt pojedinih ekonomskih stručnjaka, teologa i sociologa koji su izdvojeni i obrađeni u ovom radu. Međutim, uprkos tome još uvijek nema naznaka da li ćemo imati novi popis iako je prošlo već deset godina, a trebalo je već početi sa pripremama.
4. Kao rezultat rigidne vlasti nemamo adekvatne mjere usmjerene na ozdravljenje društva i jačanje države u smislu adekvatnih politika usmjerenih ka evropskom putu i razvoju BiH, nego još svakodnevno svjedočimo demografskoj depopulaciji društva i starenju države.
5. Medijski spektakl je postao matrica djelovanja političkih partija kroz zarobljene medije, a građani su već odavno taoci loše vlasti, koji glavom bez obzira bježe iz sredine u kojoj nema ekonomske i pravne sigurnosti (što je pokazala i online anketa), a ne zbog straha od komšija i drugih etničkih grupa.

Trauma koju naše društvo generacijski prenosi je prisutna, ali je potrebno probuditi i drugu emociju a to je ljubav prema svojoj domovini i istinsku želja da je sačuvamo.

Bibliografija

**Metodološka literatura*

- 1.) Prof.dr. Termiz, Dževad: "Metodologija društvenih nauka" – Drugo dopunjeno i prošireno izdanje, NIK Grafit, Sarajevo, 2009.god.
- 2.) Prof.dr Termiz, Dževad; doc.dr. Milosavljević, Mladen: "Praktikum, iz metodologije i politologije", DAX trade, Sarajevo, 1999. god.

**Naučna literature*

- 1.) Mujagić Nermina: "Politika kao spektakl – Bacanje mreže u susjedov ribnjak", Fondacija Heinrich Boll, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.god.
- 2.) Doc. dr. Fejzić – Čengić Fahira: "Riječ je temelj društvenog života", Sarajevo 2012.god.
- 3.) Murray Edelman, "Konstrukcija političkog spektakla", Politička kultura, Zagreb, 2003.god.
- 4.) Asaf Nuhanović "Fenomen javnosti", Promocult Sarajevo, 1998.god.
- 5.) Gay Debord, Društvo spektakla, 1967, prevod, Porodična biblioteka, Beograd 2003. prvo štampano izdanje
- 6.) Ivan, Cvitković: Demografske promjene i etničke promjene u BiH, Sarajevo 2017., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
- 7.) Doc. dr. Fejzić – Čengić Fahira: "Medijski zapis o zemlji", Sarajevo 2021.god.

Publikacije

- " Analiza promjena u strukturi stanovništva u BiH, Sarajevo: Federalni zavod za programiranje razvoja", 2002., URL: http://www.fzzpr.gov.ba/upload/file/dokumenti/arhiva_dokumenata/ostali_dokumenti/analizapromjena_u_strukturi_stanovnistva_u_FBiH.pdf (23.6.2014)
- Chomsky, Noam: "The Manipulation of Fear", Tehelka, 2005. URL:<http://www.chomsky.info/articles/20050716.htm> (5.6.2014.)
- Kurtović-Zaimović, Lajla - Fetahagić, Sead - Huskić, Adnan - Makul, Anes - Mlinarević, Gorana: "Popis 2013 u Bosni i Hercegovini - Ekonomska, socijalna i politicka analiza". Sarajevo: Asocijacija Alumni Centra za Interdisciplinarne postdiplomske studie (ACIPS), 2013.
- Turčilo, Lejla; Tajić, Lea: „Media and Information Literacy Policies in Bosnia-Herzegovina (2013)*,2014., URL:http://ppemi.ens-cachan.fr/data/media/colloque140528/rappports/BOSNIA-HERZEGOVINA_2014.pdf (20.7.2014)

Internet

- Izvještaj o građanskom monitoringu Popisa 2013. – PopisMonitor.ba URL: https://zastone.ba/app/uploads/2018/09/Izvještaj-o-gradanskom-monitoringu-Popisa-2013_fin.pdf
- Objavljeni rezultati popisa stanovništva u BiH iz 2013. godine URL: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/objavljeni-rezultati-popisa-stanovnistva-u-bih-iz-2013-godine/160630022>
- REZULTATI POPISA / Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, URL: <https://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=0>
- Konačni rezultati Popisa 2013 URL: <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>
- Rezultati popisa: U BiH živi 3.531.159 stanovnika, URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/popisni-rezultati-nakon-25-godina-u-federaciji-vecina-bosnjaci-u-rs-srbi/27830387.html>
- ASIM MUJKIĆ O POPISU: Popis je etnopolitički spektakl, građani su nevažni, URL: <https://zurnal.info/novost/17461/asim-mujkic-o-popisu-popis-je-etnopoliticki-spektakl-gradani-su-nevazni->
- Zašto će BiH kasniti sa popisom stanovništva?, URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-popis-sanovnistva-kasnjenje/30370671.html>
- Analiza Popisa stanovništva 2013: Bosna i Hercegovina pada, zapadna Hercegovina raste!, URL: <https://poskok.info/analiza-popisa-stanovnistva-2013-bosna-i-hercegovina-pada-zapadne-hercegovina-raste/>
- Upitan i popis stanovništva 2023., URL: <https://avaz.ba/vijesti/bih/594824/upitan-i-popis-stanovnistva-2023>
- BiH ostaje bez stanovništva, mortalitet veći od nataliteta, URL: <https://www.dnevnik.ba/vijesti/bih-ostaje-bez-stanovnistva-mortalitet-veci-od-nataliteta>
- Hadžić: Šta bi otkiro novi popis stanovništva, URL: https://nomad.ba/hadzic-sta-bi-otkrio-novi-popis-stanovnistva?fbclid=IwAR0Bb8jHNby79-kIYWY7uouHreO1iU7xprXoRjK1Y8_rloQKxiz_BBD_pSI
- Balkanski popisi stanovništva kao etničko prebrojavanje, URL: <https://www.google.com/amp/s/www.slobodnaevropa.org/amp/balkanski-popisi-stanovnistva-kao-etnicko-prebrojavanje/31147894.html>
- Samo u Travniku, Zenici, Kalesiji, Banovićima, Kladnju i sarajevskoj općini Novi Grad bilo više rođenih nego umrlih, URL: <http://www.avaz.ba/clanak/236889/samo-u-travniku-zenici-kalesiji-banovicima-kladnju-i-sarajevskoj-opcini-novi-grad-bilo-vise-rodenih-nego-umrlih?url=clanak/236889/samo-u-travniku-zenici-kalesiji-banovicima-kladnju-i-sarajevskoj-opcini-novi-grad-bilo-vise-rodenih-nego-umrlih>

- BiH bi do 2050. mogla ostati bez 594.000 stanovnika, među državama s najvećim smanjenjem populacije, URL:<https://www.klix.ba/vijesti/bih/bih-bi-do-2050-mogla-ostati-bez-594-000-stanovnika-medju-drzavama-s-najvecim-smanjenjem-populacije/230522139>
- Popis stanovništva je trebao biti održan ove godine: Hoćemo li opet čekati dvije decenije na novi?, URL:<https://www.klix.ba/vijesti/bih/popis-stanovnistva-je-trebao-bit-održan-ove-godine-hoćemo-li-opet-čekati-dvije-decenije-na-novi/230705124>